

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ЗАВОД ЗА ВРЕДНОВАЊЕ КВАЛИТЕТА
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

РАЗВОЈ СИСТЕМА ФУНКЦИОНАЛНОГ
ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА
ОДРАСЛИХ У СРБИЈИ

ОПШТИ СТАНДАРДИ ПОСТИГНУЋА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

Приручник за наставнике

ГЕОГРАФИЈА

Београд, 2013

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ЗАВОД ЗА ВРЕДНОВАЊЕ КВАЛИТЕТА
ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

РАЗВОЈ СИСТЕМА ФУНКЦИОНАЛНОГ
ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА
ОДРАСЛИХ У СРБИЈИ

ОПШТИ СТАНДАРДИ ПОСТИГНУЋА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ

Приручник за наставнике

ГЕОГРАФИЈА

Ђурђица Комленовић

Наташа Бировљев

Александра Пејатовић

Београд, 2013

Општи стандарди постигнућа за основно образовање одраслих

Издавач

Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања

За издавача

Мр Драган Банићевић, директор Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања

Уредница

Јелена Најдановић Томић, руководилац Центра за стандарде

Одговорна уредница

Мр Гордана Чапрић, заменица директора

Лекторка

Тања Трбојевић

Дизајн

Мирослав Јовановић

Општи стандарди постигнућа за основно образовање одраслих развијани су током 2011. и 2012. године у оквиру пројекта *Развијање образовних стандарда за крај основног образовања одраслих* Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања уз подршку *Пројекта Друџа шанса – Развој система функционалног основног образовања одраслих у Србији*. Стандарди су објављени у јуну 2013. године у *Правилнику о општим стандардима постигнућа за основно образовање одраслих* („Службени гласник РС”, бр. 13/50).

ISBN 978-86-86715-36-4

Садржај

1. Функционално основно образовање одраслих	7
1.1. Приступ основном образовању одраслих у Републици Србији	7
1.2. Профил полазника	10
1.3. Обавезујућа документа	11
2. Образовни стандарди	12
2.1. Појам образовних стандарда	12
2.2. Однос стандарда и исхода у курикулуму.....	13
2.3. Стандарди и дидактичко-методичка апаратура (наставне методе, облици рада са полазницима, планирање наставе, коришћење уџбеника, оцењивање итд.)	15
3. Образовни стандарди за предмет Географија	19
3.1. Веза образовних стандарда и курикулума	19
3.2. Примери задатака којима се може проверити оствареност наведених исхода (Пример бр. 1)	20
3.3. Примери задатака којима се може проверити оствареност наведеног исхода (Пример бр. 2)	22
3.4. Примери задатака којима се може проверити оствареност наведеног исхода (Пример бр. 3)	26
3.5. Примери задатака који се могу користити за проверу остварености пројектованих образовних стандарда	29
3.6. Примена образовних стандарда у наставном процесу – планирању и реализацији наставе и вредновању исхода учења.....	34
3.7. Образовни стандарди и материјали за учење.....	36
4. Општи стандарди постигнућа за предмет Географија за трећи циклус.....	39
Општа предметна компетенција.....	39
Основни ниво.....	39
Напредни ниво.....	40
5. Литература.....	41
6. Прилози.....	42
Прилог 1 – Наставни план ФООО	42
Прилог 2 – Глобални план рада.....	43
Прилог 3 – Глобални план рада.....	45
Прилог 4 – План остваривања програма за разред.....	47
Прилог 5 – План остваривања програма за разред.....	49
Прилог 6 – Припрема за блок-наставу	51
7. Радна група за израду стандарда.....	54

Поштоване колегинице и колеге,

Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања развио је стандарде постигнућа за полазнике функционалног основног образовања одраслих. Улога стандарда је да осигурају квалитет образовања, односно да омогуће да сви полазници добију подједнако квалитетно образовање. Наставницима стандарди представљају важан оријентир за свакодневни рад. Очекивани исходи дефинисани у стандардима указују на то докле сви полазници треба да стигну, шта да развију, науче, усвоје. Они им омогућавају не само да „мере“ постигнуће полазника већ, пре свега, да планирају свој наставни рад тако да полазници заиста и остваре та постигнућа.

Успешној реализацији овог значајног посла допринела је подршка и помоћ коју је пружио Пројекат *Друја шанса* – развој система функционалног основног образовања одраслих. Њихова пионирска искуства у успостављању система образовања одраслих, заснованог на модерном функционалном курикулуму, помогла су да се рад на развоју стандарда одвија лако. Експертски тим Пројекта *Друја шанса*, проф. др Снежана Медић, доц. др Љиљана Левков, проф. др Шефика Алибабић, доц. др Александра Пејатовић, Јелена Јаковљевић и Мирјана Милановић, коме се придружио проф. др Александар Бауцал. Експертски тим је током свих фаза рада на стандардима пружао подршку радним групама и у великој мери допринео квалитету стандарда. Исто тако, не мање значајну техничку и логистичку подршку развоју стандарда пружила је вођа Пројекта *Друја шанса*, гђа Анита Јакобсоне.

Приручник који је пред вама треба да помогне наставницима да употребљавају стандарде на начин који доприноси повећању квалитета наставе и учења. Задаци којима су илустровани поједини стандарди јесу посебна вредност овог Приручника. Они могу да се користе за непосредно мерење остварености стандарда, али, пре свега, треба да послуже као идеја и инспирација за креирање нових задатака и нових наставних активности.

Стандарди постигнућа за полазнике функционалног основног образовања одраслих, као и приручници за наставнике, развијани су под „будним оком“ спец. Јелене Најдановић Томић, руководиоца Центра за стандарде, која је стручном подршком и координацијом омогућила да у процес развоја буду укључени релевантни стручњаци за образовање одраслих, стручњаци за поједине наставне предмете, односно научне дисциплине, наставници који непосредно раде са одраслима и децом, стручњаци из Завода. Сви они су великим залагањем и интензивним радом дали значајан допринос унапређењу квалитета образовања одраслих. За квалитет Приручника посебна заслуга припада проф. др Снежани Медић и доц. др Љиљани Левков, које су и ауторке прва два поглавља Приручника.

Желимо вам успешан рад.

Главна и одговорна уредница

1. Функционално основно образовање одраслих

1.1. Приступ основном образовању одраслих у Републици Србији

Мада је већ више од пола века основно образовање право и обавеза за све грађане, Србија се суочава са проблемом неприхватљиво високог процента становништва без завршеног основног образовања. Готово милион одраслих, старијих од петнаест година, нема завршено основно образовање. У образовном систему Србије нису постојале одговарајуће концепцијске и организационе могућности за решавање овог проблема. Постојећи наставни план и програм за основно образовање одраслих је вишеструко и вишезначно застарео и непримерен је потребама и могућностима учења и образовања одраслих. Такав план и програм оствариван је у само 14 школа за основно образовање одраслих. Тако је основно образовање одраслих било двојакó недоступно одраслима, због недоступности школама које реализују овакав програм као и због незаинтересованости одраслих за неадекватан програм који се нуди.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије је уз подршку фонда ЕУ (ИПА 2008) реализовало пројекат „Друга шанса” у коме је развијен, примењен и евалуиран нови концепт основног образовања за одрасле – функционално основно образовање одраслих (ФООО). Оно омогућава доступност и сврсисходност основног образовања популацији одраслих. ФООО је организациона и програмска целина у систему формалног образовања у којој одрасли стичу основно образовање примерено њиховим потребама, могућностима учења и потребама тржишта рада. Уз основно образовање одраслима је омогућено да стекну и одговарајућу оспособљеност путем обуке. Од школске 2013/14. године, ФООО је званично укључен у образовни систем Србије и чини његов интегрални део.

ФООО уводи новине на два плана: развој новог концепта образовања и на њему заснованог наставног плана и програма за одрасле као и развој мреже школа за његову имплементацију.

Функционално основно образовање одраслих (ФООО) је национални модел основног образовања одраслих, којим се на рационалан, економичан и ефикасан начин остварује доступност образовања одраслима коришћењем постојећих ресурса образовног система Србије. образовање одраслих уводи се као нова делатност редовних основних школа. Тако је у оквиру постојећег система основних школа и школа за основно образовање одраслих развијена потребна мрежа школа за остваривање ФООО која покрива целу Србију. У седамдесет школа оспособљени су и посебно обучени школски тимови (наставници, стручни сарадници, директори и андрагошки асистенти) за реализацију новог програма за одрасле. Мрежом школа обухваћено је и 75 средњих стручних школа које су припремљене за остваривање 50 програма стручних обука. Концептом ФООО остварена је повезаност основног и стручног образовања отварањем могућности да одрасли истовремено са стицањем основног образовања похађају обуке за једноставна занимања и повећају своју запошљивост.

Основно образовање одраслих, по моделу ФООО, траје три године и остварује се у три циклуса у трајању од по годину дана. У првом циклусу стичу се основе функционалне писмености, у другом и трећем – основе општег образовања и стручне компетенције. Стручне компетенције стичу се путем обуке као једног од облика оспособљавања заснованог на стандардима рада и потребама тржишта рада.

Наставни план и програм ФООО усмерен је ка остваривању утврђених општих исхода тј. кључних компетенција. Општи исходи јесу знања, вештине и вредносни ставови неопходни за квалитетан и одговоран живот и рад у савременом друштву и у програму ФООО постижу се остваривањем предметних исхода. Оствареност општих исхода тј. кључних компетенција као и предметних исхода програма ФООО проверава се на основу Општих стандарда постигнућа за основно образовање одраслих. Општи стандарди постигнућа урађени су за крај првог циклуса и за крај основног образовања за одрасле.

Циљ наставе у првом циклусу јесте основно писмењавање, као и стицање основних елемената функционалне писмености. Наставни план и програм првог циклуса има два дела. Први део је намењен основном писмењавању (неписменима). Остварује се кроз почетну наставу српског језика и математике у укупном трајању од 200 сати (по сто сати за сваки од ових предмета). Други део је намењен стицању основа функционалне писмености у трајању од 355 часова. У први циклус основног образовања одраслих уписују се одрасли који нису похађали основну школу и немају ниједно сведочанство о завршеном разреду или имају сведочанство о завршеном првом, другом или трећем разреду.

Циљ наставе у другом циклусу јесте стицање основа општег образовања и успостављање и развој базичних интелектуалних и социјалних вештина које су неопходне за унапређење квалитета личног, породичног и социјалног живота одраслих, наставак учења, социјалну интеграцију и постепену транзицију ка тржишту рада. У други циклус основног образовања одраслих уписују се одрасли који су завршили први циклус основног образовања одраслих или прва четири разреда основног образовања и васпитања. У други циклус могу да се упишу и одрасли са завршених пет разреда основног образовања и васпитања који се укључују у други део циклуса, с тим да им школа организује допунску наставу по индивидуализованом програму из предмета ФООО које нису похађали у петом разреду у претходном образовању. образовање са завршеним другим циклусом еквивалентно је завршеном петом и шестом разреду основног образовања и васпитања.

Циљ наставе у трећем циклусу јесте завршавање основног образовања и стицање обуке за једноставно занимање. Овај циклус подразумева наставак стицања основног општег образовања и развој стручних компетенција које увећавају запошљивост, омогућавају улазак на тржиште рада или даље стручно образовање. Након завршеног трећег циклуса одрасли су подједнако способљени за даљи наставак образовања, као и за улазак на тржиште рада. У трећи циклус основног образовања одраслих уписују се одрасли који су завршили други циклус

основног образовања одраслих или који имају завршених шест разреда основног образовања. За одрасле који су завршили шест разреда редовног основног образовања организује се индивидуализована допунска настава из нових предмета који су уведени наставним планом ФООО у другом циклусу. Одрасли који су завршили редовно седми разред обавезни су да похађају комплетан трећи циклус.

Организациони облик рада у остваривању Наставног плана и програма основног образовања одраслих је редовна настава која је прилагођена потребама и могућностима одраслих (настава у блоку, за време викенда, вечерња настава, сезонско и дневно прилагођавање њиховим потребама). Прилагођавање се односи и на дужину трајања часа од 30 минута, а који се у ФООО увек реализују у блоковима различитог трајања.

Најзначајнија новина концепта ФООО је образовање и учење које је усмерено на развој кључних компетенција. Развијене кључне компетенције омогућавају да одрасли успешније, квалитетније, активније и конструктивније усмеравају свој лични, породични, радни и друштвени живот. Оне им помажу да се суоче са проблемима и изазовима у свакодневном животу и да се на правилан начин и ефикасно са њима изборе; да се на адекватан начин сналазе и поступају у радном окружењу и у радним ситуацијама; да се одговорно и конструктивно ангажују у циљу побољшавања својих личних и породичних прилика и услова и да у том циљу правилно и одговорно користе расположиве друштвене ресурсе и механизме, као и све властите ресурсе; да на одговарајући начин и сврсисходно користе технолошка помагала и разноврсна комуникациона средства; да се усмере ка наставку образовања и сталном учењу и усавршавању и да се активно, конструктивно и одговорно укључе у живот заједнице у којој живе, као и у процесе у ширем друштвеном окружењу.

У процесу развоја курикулума ФООО израда програма појединачних предмета руковођена је идејом о њиховом учешћу и доприносу развоју општих компетенција. Учешће исхода појединачних предмета у свим кључним компетенцијама главни је основ за њихову формулацију. Критеријум избора садржаја програма предмета је остваривост исхода: „Чему и како овај садржај служи” – његове импликације на когнитивни и делатни план одраслог. Функционализација у избору садржаја предмета није рађена као одговор на питање шта је то што се максимално може искључити из садржаја предмета а да научна област у предмету буде заступљена целовито. Функционализација је рађена у односу на одраслог и његово животно искуство, као одговор на питање који је то минимум критичних знања из једне научне области која су потребна одраслом да разуме свет око себе и функционише успешно према очекиваним друштвеним стандардима. Другим речима, овај курикулум оријентисан на компетенције није отварао питање шта то треба неко да научи да би савладао „основни” програм неког предмета, већ која су то критична знања и вештине које нуде поједине научне области, а неопходна су одраслом да правилно разуме свет око себе, своје понашање, своје улоге и положај у њему, да разуме шта се око њега дешава и зашто се нешто дешава, и на основу тога увиди, уме и разуме шта може да предузме да се ствари дешавају и решавају другачије или да их спречи да се дешавају.

Процес учења који треба да обезбеди развој кључних компетенција код одраслих мора се заснивати на смештању нових знања у контекст свакодневног живота одраслих и налажењу његове практичне примене у многобројним улогама и свакодневним животним и радним ситуацијама одраслог. На тај начин у процесу учења користе се предности искустава и знања које одрастао има и та искуства и знања процес учења одраслих чине практично могућим. Иако је учење у свом крајњем смислу индивидуални чин сваког полазника, оно се као процес најуспешније организује у групи, кроз групну размену и сарадњу, заједничким радом на различитим задацима и у различитим активностима, заједно са другима и уз помоћ и подршку других, увидом у сопствено напредовање и напредовање групе. Због тога је потребно да се ФООО реализује кроз процес редовне наставе.

Исходи ФООО могу се остварити ако наставник користи различите методе и могућности интерактивног рада и рада у малим групама. То значи и да ствара могућности за разне облике и правце разговора и размене са полазницима и међу њима, разматрајући разноврсне, њима интересантне појаве, помажући им да граде аргументе, успостављајући културу дијалога и међу истостишљеницима и међу неистостишљеницима и омогућавајући им да појаве и проблеме сагледавају из различитих углова и из туђе перспективе. За разлику од основног образовања за децу која се у процесу образовања организују у разреде, који подразумевају скупине истог календарског узраста од којих сваки узраст има особене карактеристике психосоцијалног развоја и степена развијености способности за учење, и где образовање и учење имају изразито формативну улогу у развоју личности, као и споља дефинисаних дугорочних циљева образовања – образовање одраслих има сасвим другачије карактеристике. Основно образовање одраслих руководи се прагматичним и краткорочно остварљивим циљевима, пре спољашњом него унутрашњом мотивацијом за учење и веома различитим мотивима, разлозима и интересовањима за укључивање у образовни процес.

Кључ за функционалност јесу наставници и од њихове умешности, околности у којима реализују програм и њихових професионалних компетенција зависи да ли ће овај образовни програм, који је развијен у свим елементима као функционалан, бити као такав и реализован.

1.2. Профил полазника

ФООО је намењен свим одраслим особама старијим од 15 година које нису никада похађале основно образовање или су га напустиле. У програм ФООО не могу се укључити полазници млађи од 15 година јер концепција и карактеристике програма не одговарају млађем узрасту. Полазници ФООО су одрасли који су пропустили прилику да у периоду критичног развоја базичних вештина и способности користе знање као супстрат на коме ће расти и развијати се њихове способности, понашање, мишљење и вештине, који најчешће нису мотивисани да уче, који у великом проценту не верују у вредност образовања и чије су животне околности често угрожавајуће. То су изазови са којима се сусрећу наставници у настојању да ове одрасле особе мотивишу за учење и задрже у образовном процесу. Стопа осипања код ових полазника прелази 30%.

Досадашња искуства у реализацији програма ФООО, у који је уписано преко седам хиљада полазника, показују да интересовање за стицање основног образовања изражавају готово подједнако мушкарци и жене. У похађању програма истрајнији су они који имају нешто повољнији економски статус и више чланова породице са завршеном основном школом.

Већина полазника, преко 80%, припада старосној групи између 15 и 36 година (најстарији полазник има 57 година). Нешто је већи проценат у узрасној групи од 15 до 25 година него 26 до 36 година, али око 10% припада старосној групи од 37 до 47 година. У старијим старосним групама више је жена.

Највеће етничке групе у ФООО чине Роми, око 50%, и Срби око 35% .

Значајан број полазника ФООО, око 34% ожењено је и удато и има децу.

Највећи број, око 70% полазника, живи испод линије сиромаштва и већина је незапослена (62%). Више од половине полазника се бави сезонским пословима, око 20% запослено је на „црно” а око 6% је регуларно запослено са пуним радним временом.

Око 60% полазника је напустило основно образовање у узрасту од 13 до 15 година, а око 30% између 10 и 12 година. Разлог напуштања за већину је незаинтересованост за школу а затим сиромаштво, пресељење породице, запослење и родитељска забрана.

Најснажнији мотиви за повратак у школу су повећана могућност запослења, стицање знања и дипломе а 16% полазника планира даљи наставак школовања.

Најзначајније сметње за редовно похађање наставе су потреба да се заради за породицу (око 30%), здравствено стање у породици и трошкови које захтева похађање ФООО.

1.3. Обавезујућа документа

Кључна документа којима је регулисано остваривање програма ФООО јесу:

1.3.1. *Правилник о условима у њојледу њросџора, ојреме, настџавних средстџава и стџейена и врстџе образовања настџавника и андрџаошких асисџенатџа за остваривање Настџавној џлана и џројрама основној образовања одраслих* („Просветни гласник РС”, бр. 13/13)

Међу ближим условима које овај правилник одређује посебно се скреће пажња на регулацију потребног образовања наставника, стручних сарадника и андрагошког асистента и прописан програм оспособљавања наставника, стручних сарадника, директора и андрагошких асистената за рад са одраслима. Наставним планом ФООО уведени су нови предмети и модули па Правилник регулише ко може да изводи наставу из ових предмета. Наставници, стручни сарадници, директори и андрагошки асистенти тј. школски тим који остварује ФООО, мора да има и савладан „*Инџејрални џројрам обуке за остваривање џројрама функционалној основној образовања одраслих*” који се састоји од четири модула. Правилником се регулише статус и обука за андрагошког асистента.

1.3.2. *Правилник о настџавном џлану и џројраму основној образовања одраслих одраслих* („Просветни гласник РС”, бр. 13/13)

Овим правилником регулисана су кључна питања концепта ФООО у стандардним обрасцима представљања наставног плана и програма. Правилник садржи и образложења за новине и посебна решења уведена у ФООО. Део Правилника је наставни план ФООО (у прилогу), а посебно се скреће пажња на развијен дидактички материјал за наставу и учење у ФООО. За сваки предмет и модул, у сваком циклусу ФООО, обезбеђени су одговарајући водичи за наставнике и материјали за учење одраслих. Ови водичи и материјали, који су вишеструко тестирани и проверавани практичном употребом, представљају пратећи дидактички материјал развијен као допуна и проширена верзија Упутства за начин остваривања програма предмета и модула, који су саставни део програма сваког предмета и модула у оквиру Наставног плана и програма основног образовања одраслих. Такође, написан је и *Приручник за ФООО: Школа, школски џим и настџавник*, који садржи одговоре на питања која су најчешће постављана током двогодишњег развоја и реализације Наставног плана и програма ФООО.

1.3.3. *Правилник о ојшџим стџандардима џосџијнуђа за основно образовање одраслих* („Службени гласник РС”, бр. 50/13)

Општи стандарди постигнућа за основно образовање одраслих развијени су за крај првог циклуса основног образовања одраслих и за крај основног образовања одраслих за све предмете/модуле. Стандарди дефинишу критеријуме за процену степена у којем је полазник развио кључне компетенције тј. описују шта одрасли знају и могу да ураде на различитим нивоима развоја компетенција. Према стандардима се мери ниво одређене компетенције који је постигнут на крају првог циклуса тј. на крају функционалног основног образовања одраслих. Стандарди су постављени на два нивоа: основни ниво стандарда ФООО дефинисан је оним знањима, вештинама, ставовима и компетенцијама које полазници функционалног основног образовања одраслих треба да усвоје и развију на крају првог циклуса ФООО, односно по завршетку ФООО. То су она знања, вештине, ставови и компетенције који су неопходни одраслој особи за даље образовање, активно укључивање у демократско друштво, запошљивост и одговорно живљење. Напредни ниво стандарда ФООО је дефинисан оним знањима, вештинама, ставовима и компетенцијама које полазници треба да усвоје и развију, а који им омогућавају успешан наставак образовања до стицања квалификације у средњем образовању. Знања, вештине, ставови и компетенције на напредном нивоу усклађени су са стандардима за крај обавезног образовања и њихово достизање омогућава полазницима ФООО да успешно положи завршни испит на крају обавезног образовања и успешно наставе образовање у средњој школи.

2. ОБРАЗОВНИ СТАНДАРДИ

2.1. Појам образовних стандарда

Савремени образовни системи, као и сам образовни процес, у великој мери се заснивају на утврђеним и дефинисаним стандардима. Стандарди могу да се односе на различите аспекте не само образовног система као целине, већ и образовног процеса који се у систему одвија.

У нашем образовном систему, према одредбама Закона о основама система образовања и васпитања (2009), предвиђено је дефинисање неколико група стандарда, међу којима су општи и посебни стандарди постигнућа, стандарди компетенција за професију наставника и васпитача и њиховог професионалног развоја, стандарди компетенција директора, стандарди квалитета уџбеника и наставних средстава, стандарди квалитета рада установе и др.

Резултати истраживања која прате реформске процесе у образовању у великом броју земаља у свим деловима света, и оним развијеним и оним мање развијеним, показују да, у начелу, стандарди представљају једно од најмоћнијих оруђа за укупно побољшање резултата које образовни систем постиже. Пошто јасно показују шта треба да буду циљеви наставе, стандарди доприносе чвршћем повезивању и узајамном усклађивању свих кључних елемената у образовном процесу – образовног програма (курикулума), саме наставе, вредновања резултата, па и дефинисања одговорности за утврђене резултате.

У нашем образовном систему, како је већ показано, из много разлога и по много чему, основно образовање одраслих једно је од стратешких образовних приоритета. Недавно усвојени стандарди постигнућа у основном образовању одраслих значајно ће допринети да се заиста остваре они главни друштвени циљеви због којих овај сегмент образовног система и постоји. То је једна од главних и уједно огромна корист од ових стандарда.

Али листа разлога због којих су ови стандарди потребни и корисни, као и начина на које се они могу користити, овим је тек отворена.

Стандарди су веома корисни у процесу планирања наставе уопште, јер наставнику пружају могућност да главни нагласак у наставном процесу стави на постепено остваривање стандарда планирајући кораке на том путу. Такође, наставник сам процес води тако што ствара потребне услове за учење, уместо да полазницима преноси или излаже предвиђено градиво.

Овај начин планирања и вођења наставе подразумева и њено прилагођавање групним и индивидуалним карактеристикама полазника, што са своје стране, пак, подразумева стално праћење напредовања и подршку напредовању полазника.

Полазници најефикасније и најквалитетније уче кад су активни и укључени у различите активности у учионици, што доприноси развоју компетенција, и то је корисније и сложеније образовно постигнуће од упамћивања и пригодне репродукције наставних садржаја.

Стандарди омогућавају да се, кроз дугорочно планирање и сврсисходно индивидуално и групно прилагођавање наставе, подрже сви облици учења одраслих који имају потенцијал да доведу до жељених резултата. Уважавање специфичности у начину учења и уважавање различитих видова, облика и начина учења, представља солидну потпору и осигурава конкретну подршку концепту целоживотног учења и његовом практиковању у школским условима.

Захваљујући стандардима могуће је уважавање резултата не само формалног учења (учења које се организовано одвија у оквиру образовног система), већ и неформалног учења (које се збива изван званичних институција образовног система) и информалног учења (оних облика учења који су карактеристични и функционални у условима свакодневног живота, у којима примарни циљ активности није учење, али се оно ипак одвија и то често на ефикасан и квалитетан начин).

На стандардима заснована процена образовног статуса одраслог омогућава да се у систем основном образовања одрасли укључи сагласно компетенцијама којима располаже. Ово значи

да одрасли не мора да наставља основно школовање тамо где га је својевремено прекинуо, нити да обавезно мора да креће од почетка, ако није ни похађао школу. Управо стандарди чине могућим признавање претходног учења и развијених компетенција, који и код нас, као и у другим развијеним образовним системима, постају део законске регулативе.

Напредна и одговорна примена стандарда постигнућа у основном образовању одраслих, за коју је потребно и одређено искуство практиковања и ваљана подршка наставнику, подразумева коришћење стандарда као мотивационог средства за полазника да учи и да постиже више. Стандарди могу да охрабре и наставнике и полазнике да заједно размишљају и планирају стратегије учења у зависности од циљева и сврхе учења, да заједно утврде на које препреке наилазе и да заједно планирају начине да се ове препреке избегну или савладају.

Када се све ово има на уму, јасно је да стандарди постигнућа представљају једну од снажних и поузданих гаранција квалитета образовања и на нивоу система и на нивоу процеса.

У закључку ваља поновити да су стандарди постигнућа једно од најважнијих евалуационих средстава када је потребно утврдити стварно постигнуте резултате у процесу учења тј. степен остварености исхода и ниво развијености компетенција. А о овим потоњима управо следи неколико речи.

2.2. Однос стандарда и исхода у курикулуму

У савременим образовним програмима предметни садржаји више нису сами себи сврха и циљ, већ се појављују у функцији постизања исхода, развоја компетенција и испуњености стандарда. Ова три концепта су уједно и једна од главних окосница многих савремених образовних програма. Композиција савремених образовних програма (курикулума) стога је једноставнија него код ранијих, утолико што више не подразумева гомилање садржаја, а сложенија утолико што се ослања на више међусобно динамички повезаних категорија и димензија. И у нашем курикулуму за функционално основно образовање одраслих, који је од шк. 2013/14. године у редовној примени у систему основног образовања дефинисани су општи исходи (опште компетенције) и предметни исходи. Такође, израђени су стандарди постигнућа повезани са курикулумом који је оријентисан према општим и предметним исходима. Опште компетенције, које су као општи исходи дефинисане у курикулуму, имају снажну подршку у концепту кључних компетенција дефинисаних у одговарајућим законским решењима која регулишу основно образовање одраслих.

Које су сличности и разлике између исхода, компетенција и стандарда и да ли су и зашто сви ови концепти потребни?

Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Једна од њихових улога је да повежу оно чему се стреми у једном образовном систему са наставном и образовном праксом у њему. Кроз исходе се, другим речима, конкретизују и операционализују циљеви образовања. Ова конкретизација и операционализација је потребна стога што се, по правилу, циљеви исказују широко, уопштено, апстрактно и снажно вредносно опредељено, те најчешће остају на декларативном нивоу и тешко се претачу у реални, делатни простор. Исходи показују који и какви резултати учења и наставе одговарају циљевима постављеним или дефинисаним у једном образовном систему.

Може се рећи да стандарди и компетенције такође представљају одређене врсте исхода. Исходи су, дакле, најшира од ове три категорије концепата. Такође, треба рећи да се и исходи, и компетенције и стандарди односе на знања, умења, ставове и вредности ка чијем успостављању и развоју је усмерен образовни процес. Компетенције су специфичне по томе што се односе на знања, умења, ставове и вредности непосредно примењиве и активно коришћене не само у школском, већ и у приватном, друштвеном и радном окружењу.

У сложеном комплету који чине исходи, компетенције и стандарди, ови последњи имају улогу аршина. Стандарди су, наиме, мерни инструменти чијом употребом је могуће утврдити

шта је и у коликој мери развијено и постигнуто. Мерењу помоћу стандарда подлежу и исходи и компетенције. Примена стандарда је један од начина да се о ономе што је стварно постигнуто у образовном процесу не нагађа, већ да се то измери. За систем који је заиста окренут развоју и напредовању, последице примене стандарда су далекосежне и изузетно повољне. Мерење засновано на стандардима пружа обиље повратних информација о квалитету и развојним потребама образовног система, а та заједничка слика се, на својствен и специфичан начин, гради радом и резултатима сваке школе, сваког наставника и сваког ученика/полазника.

Курикулумом функционалног основног образовања одраслих дефинисани су општи исходи тј. кључне компетенције ка чијем развоју су усмерени предметни програми свих предмета и модула. Осим тога, сваки предметни програм је дефинисан на основу предметних исхода – очекиваних резултата учења и наставе. Предметни садржаји су бирани циљано и функционално, с обзиром на дефинисане кључне компетенције и предметне исходе. Општи циљ ФООО дефинисан је управо у духу компетенција, као успостављање и унапређивање знања, вештина, вредности и ставова неопходних за проактивно и конструктивно решавање проблема и суочавање са изазовима у свакодневном животу, унапређивање породичних и личних услова живота, обављање једноставних послова и адекватно поступање у радним ситуацијама и радном окружењу, даље образовање и активно учешће у друштвеној заједници.

Процес израде стандарда постигнућа у функционалном основном образовању одраслих био је снажно ослоњен на дефинисане компетенције и предметне исходе у курикулуму ФООО. У наредном периоду може се очекивати даље усавршавање курикулума на темељу показатеља прикупљених применом стандарда, а потом и даље прилагођавање стандарда. Као што је већ речено, исходи, компетенције и стандарди не представљају статичне, већ динамичне категорије, и то не само из угла њихових узајамних односа, већ и из угла фундаменталних карактеристика сваке од њих понаособ.

Очекивани општи исходи тј. кључне компетенције по први пут су у нас систематски дефинисане управо у курикулуму ФООО. Кључне компетенције су један од интегративних фактора курикулума, а у њиховом развоју учествују сви предмети и модули. Ево листе и кратког описа тих компетенција:

Језичка писменост се односи на оспособљеност да се изразе идеје, осећања, чињенице и мишљења у усменом и писаном облику, на матерњем језику, у различитим друштвеним, културним и комуникацијским контекстима (у породици, у радном и друштвеном окружењу, у радном и слободном времену). Ова компетенција обухвата и слушање, усмени говор, читање и писање у комуникацији на страном језику.

Математичка писменост се огледа у коришћењу математичког размишљања и основних математичких појмова у решавању проблема у ситуацијама у свакодневном животу и поимању простора и односа у њему.

Основе научне писмености значе оспособљеност за коришћење стечених знања, вештина и умења у уочавању, разумевању и објашњавању природних појава.

Дигитална писменост представља ефикасно, функционално и одговорно коришћење различитих савремених информационо-комуникационих средстава у раду, слободном времену и комуникацији.

Управљање сопственим учењем препознаје се по оспособљености да се организује сопствено учење и да му се организовано приступи, самостално или у групи и по спремности за продужено и стално, другим речима, целоживотно учење у различитим ситуацијама. У ову компетенцију укључена је и умешност у отклањању и савладавању препрека у успешном учењу.

Решавање проблема је компетенција која се састоји од препознавања, објашњавања и решавања проблема уз коришћење знања и вештина стечених у различитим областима.

Социјалне интеракције и сарадња са другима укључује свако понашање које је у служби ефикасне и конструктивне комуникације у друштвеном животу појединца и у циљу ненасилног решавања конфликта.

Грађанска одговорност за демократију значи активно и одговорно учешће у грађанском животу засновано на знању о најважнијим друштвеним и политичким вредностима, концептима и структурама.

Здравствене компетенције подразумевају преузимање одговорности за сопствено здравље и здравље породице, чување здравља и препознавање утицаја различитих начина живота и животних навика на одржање и унапређивање здравља.

Еколошке компетенције укључују активан однос према очувању и унапређењу околине.

Иницијативност и предузетништво односе се на спремност да се идеја преточи у активност, да се покрене промена, да се прилагоди иновацијама, да се преузме ризик, да се планира и управља активностима ради остварења постављених циљева.

Културна свест, мултикултуралност и креативност као компетенција односе се на осетљивост, прихватање постојања и позитивно вредновање различитости у социјалном, културном, етничком, религијском и стваралачком домену, уз разумевање значаја и уважавање креативног изражавања идеја, искустава и емоција кроз различите медије.

2.3. Стандарди и дидактичко-методичка апаратура (наставне методе, облици рада са полазницима, планирање наставе, коришћење уџбеника, оцењивање итд.)

Парафразирајући једну од полазних премиса неких од система квалитета у образовању, долазимо до тога да одговорност за учење (одговорност да ће нешто бити научено) сноси онај који учи, док образовне установе, а ми ћемо рећи пре свега наставници, „само” обезбеђују услове да се процес поучавања дешава (Zech, R., 2007). Описана ситуација постаје комплекснија када је, с једне стране, онај који учи, одрастао полазник, на веома ниском нивоу формалног образовања, а с друге стране, када наставник треба да обезбеди такве услове који ће полазнику бити јака подршка за постизање исхода учења који су дефинисани стандардима.

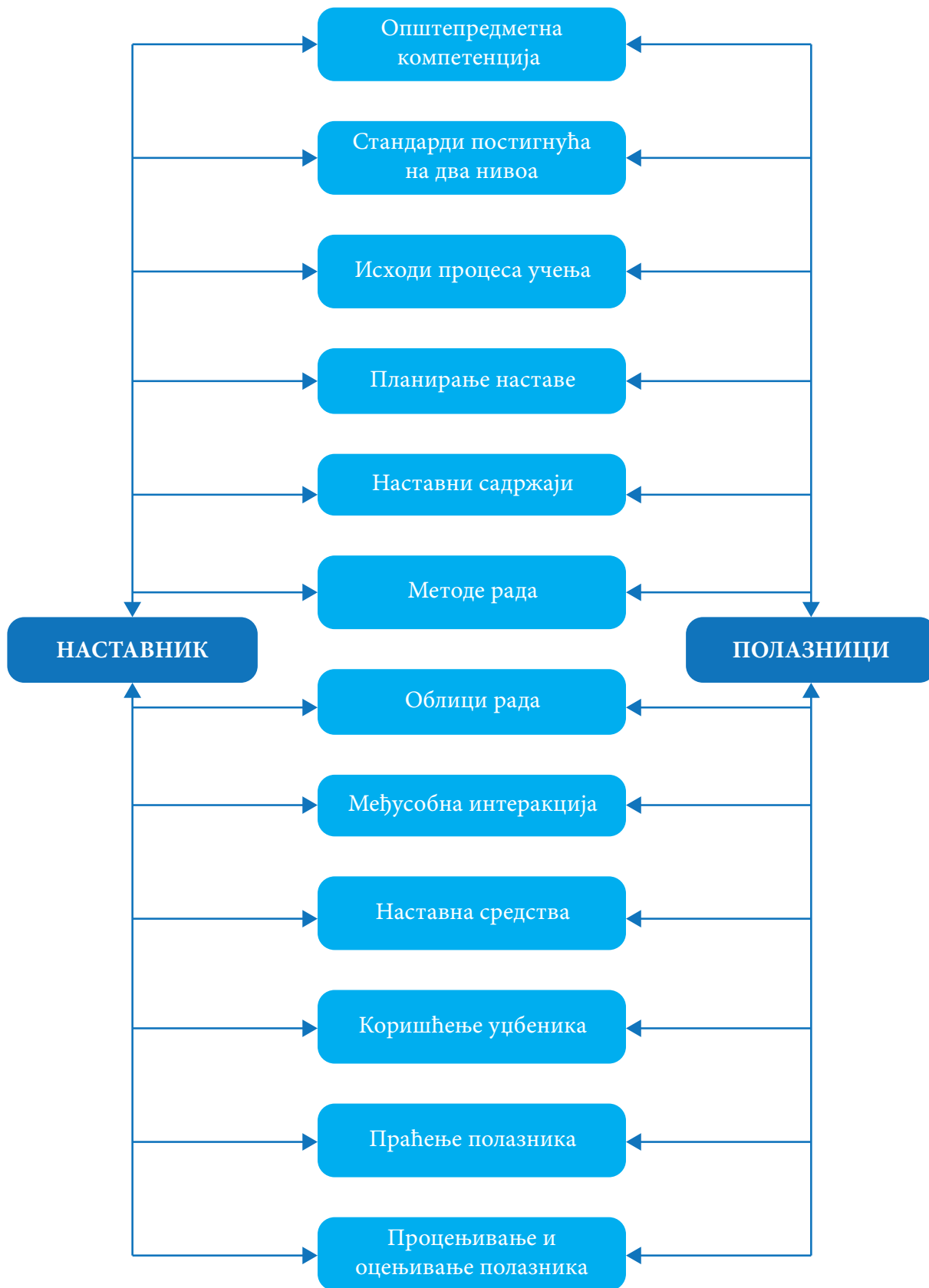
Наставник процесом поучавања/учења може да управља симултано користећи више елемената наставне ситуације. Међусобна повезаност елемената наставног процеса, које наставник креира и користи, као и деловање овог сложаја, који наставник ставља у функцију у комуникацији са полазником, са исходима процеса учења, општепредметном компетенцијом и стандардима постигнућа полазника приказана је у схеми број 1.

Већ на први поглед схема указује на сложеност процеса поучавања/учења, која, с једне стране, потиче од бројности елемената укључених у процес, а с друге стране, што сваки од елемената делује на друге елементе, који опет, и појединачно и заједнички, делују на било који од елемената који бисмо издвојили. Из угла актера овог процеса, није нимало лак задатак поучавања за наставника, и нимало лакши задатак за учење за одраслог полазника.

Настава у оквиру новог концепта функционалног основног образовања одраслих конципирана је као настава оријентисана на исходе процеса учења, који заједнички чине одређене компетенције, чија развијеност треба да буде усклађена са прописаним стандардима. У оквиру оваквог концепта, и настава, и улога наставника и улога полазника морају да претрпе одређене измене.

Оно чиме наставник у свом раду треба првенствено да се руководи јесу: 1) **општепредметна компетенција** која, у ствари, представља одговор на питање: Зашто полазнику треба тај предмет? Шта ће он од онога што је учио у оквиру тог предмета бити у стању да уради у свом животу, изван образовне ситуације, и то успешно? Подсећања ради, компетенције почињу да се изграђују током наставног процеса, али је најбитније да оне дођу до изражаја када полазник изађе из наставног процеса; 2) **исходи процеса учења** садрже одговоре на питање: Шта полазник треба на крају одређеног циклуса образовања да зна и уме, као и какве ставове да поседује; 3) **стандарди постигнућа полазника** дају одговор на питање: До којег нивоа, основног или напредног, полазник мора да има усвојена знања, развијене вештине и ставове да би успешно завршио образовни процес у оквиру формалног образовања.

Схема број 1: Међусобна повезаност елемената наставног процеса са исходима процеса учења, општепредметном компетенцијом и стандардима постигнућа полазника

Почев од планирања наставе, као и током целокупне њене реализације, наставник треба све елементе овог процеса да стави у функцију подршке постизању прописаних исхода на нивоима предвиђеним стандардима и остваривању општепредметне компетенције. У оваквој

концепцији рада нису наставни садржаји оно чиме се наставник првенствено руководи, већ и садржаје, као и методе и облике рада, наставна средства, садржај уџбеника и начин њиховог коришћења, праћење, процењивање и оцењивање постигнућа полазника, у најоптималнијој комбинацији, усмерава ка досезању исхода, стандарда и општепредметне компетенције. Међусобна интеракција између наставника и одраслих полазника представља посебно важну и специфичну компоненту овог процеса. Важна је компонента имајући у виду подршку потребну полазницима да надокнаде пропуштено, а специфична, јер, за разлику од деце, одрасли полазници најчешће располажу, у неким животним областима, и богатијим животним искуством од наставника. Ова чињеница може да буде полазиште за размишљање наставника о томе како да релевантно животно искуство полазника уведе у наставну ситуацију и тиме нађе још једно упориште у ходу ка исходима, стандардима и компетенцијама који треба да се остваре. На овај начин успоставља се цикличан однос између компетенција које полазници већ поседују, које уносе у наставни процес као подршку процесу учења, да би из њега понели нове компетенције које ће бити у функцији у реалним животним ситуацијама.

3. Образовни стандарди за предмет Географија

За крај функционалног основног образовања одраслих (ФООО) развијени су стандарди постигнућа за наставни предмет Географија и они описују шта одрасли знају и могу да ураде на два нивоа сложености: основном и напредном нивоу. Основни ниво стандарда дефинисан је оним знањима, вештинама, ставовима и компетенцијама које одрасла особа треба да усвоји и развије у току основног образовања ради даљег образовања, активног укључивања у демократско друштво и одговорно живљење. Напредни ниво стандарда ФООО дефинисан је оним знањима, вештинама, ставовима и компетенцијама које одрасла особа треба да усвоји и развије ради успешног наставка школовања у средњем образовању. Стандарди постигнућа за предмет Географија на напредном нивоу усклађени су са стандардима за предмет Географија за крај обавезног образовања и њихово достизање омогућава полазницима да положи завршни испит на крају овог образовног нивоа и да успешно наставе образовање у средњој школи ради стицања квалификације.

3.1. Веза образовних стандарда и курикулума

У основном образовању одраслих „циљ наставе географије је да оспособи одраслог да активно користи и примењује основна географска знања и вештине које ће му помоћи да унапреди свој свакодневни живот у географској средини у којој људи заједно живе и сарађују.” (Правилник о наставном плану и програму основног образовања одраслих, „Просветни гласник РС”, 13/2013: 44)

Настава географије у оквиру ФООО оријентисана је на исходе – очекиване резултате учења и наставе, који заједнички чине предметне компетенције које су усклађене са постављеним стандардима. То значи да настава географије омогућава да се подржи изградња свих општих исхода тј. кључних компетенција које чине саставни део функционалног основног образовања одраслих.

Основу програма географије чине исходи који су дефинисани у складу са развојем личних и животних компетенција одраслих, које су потребне и пожељне за ефикасан живот и рад у ужем и ширем окружењу и за успешан наставак образовања. Исходи за наставу географије, кроз садржаје груписане у оквиру три теме, постепено се граде, развијају и повезују и чине једну заокружену целину чијим ће остваривањем одрасли развити кључна и функционална знања, вештине и ставове које ће примењивати, користити и даље развијати у конкретним животним условима и активностима и у даљем образовању (Правилник о наставном плану и програму основног образовања одраслих, 13/2013; Комленовић, 2012).

У оквиру програма ФООО за предмет Географија дефинисани су стандарди постигнућа (основни и напредни ниво) који су ослоњени на опште предметне компетенције и предметне исходе. Стандардима постигнућа могуће је утврдити тј. измерити на којем нивоу је одрасли усвојио знања, развио вештине и ставове да би успешно завршио образовни процес у оквиру формалног образовања. Компетенције се односе на знања, умења, ставове и вредности које одрасли може непосредно да примењује и активно користи у свакодневним активностима. Исходи, компетенције и стандарди међусобно су повезани и условљени и као такви представљају фундаменталне динамичне категорије (Дафи ван Балком и Александар Бауцал, 2012).

У овом документу наведени су само неки примери који илуструју остваривање појединих (изабраних) исхода и стандарда за предмет Географија. Наставник ће у непосредном раду са одраслима користити бројне примере, односно сродне садржаје из географије и из других наставних предмета који су међусобно повезани а омогућавају да се исход развије, допуни, достигне или оствари. Оствареност исхода наставник ће проверавати различитим задацима које може сам или у сарадњи са другим наставницима да састави. Овакав начин рада, међупредметна корелација и сарадња са другим предметним наставницима, омогућава интердисциплинарно, тематско планирање и извођење наставе.

Пример број 1. Однос исхода, садржаја и стандарда

Исход: *Одрасли ће умети да користи географску карту, географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе за стицање знања и у свакодневној комуникацији и*

исход: *Одрасли ће умети да одреди главне и споредне стране света у простору и на географској карти развијају се и изграђују на свим часовима географије и у свакодневним животним активностима.* Ови исходи ослањају се на опште предметне компетенције и стандарде пројектоване за основни и напредни ниво постигнућа:

ОЗ.ГЕ. 1.1.1. Одређује стране света у свом окружењу ради организовања својих активности.

ОЗ.ГЕ. 2.1.1. Користи географску карту различитог размера и садржаја, табеле, дијаграме, шеме, слике).

Ова знања и вештине тј. резултати учења имају функционални карактер и очекује се да ће их одрасли примењивати, проширивати, продубљивати и усавршавати приликом сналажења у непосредној околини, организовања путовања, приликом изградње и планирања животног простора, планирања активности и слично.

3.2. Примери задатака којима се може проверити оствареност наведених исхода (Пример бр. 1)

Назив области: Општа географија

ОЗ.ГЕ.1.1.1. Одређује стране света у свом окружењу ради организовања својих активности.	Основни ниво
<p>Погледајте слику и на линији упишите одговор на питање.</p> <p>Како се назива уређај који поседује сателитско навођење и служи за оријентацију?</p> <p>_____</p>	
Решење: GPS	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.1. Користи географску карту различитог размера и садржаја, табеле, дијаграме, шеме, слике.</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>Погледајте карту и одговорите на питање.</p> <p>Налазите се поред Топлане и треба да дођете до фабрике „21. мај”. На коју страну света треба да идете?</p> 	
<p>Решење: исток</p>	

Пример број 2. Однос исхода, садржаја и стандарда

Исход: *Разликује главне облике обновљивих (Сунчева енергија, снага ветра, вода) и необновљивих природних ресурса (нафта, природни гас, угаљ, минералне сировине) и на географској карти (свећа, Европе, Србије) покаже њихов размештај и наведе начине њиховој коришћења за појребе људи.*

Овај исход може да се оствари током изучавања прве наставне теме **Планета Земља** (други циклус) кроз следеће наставне садржаје:

- Земљина блага: обновљиви (Сунчева енергија, снага ветра, вода) и необновљиви (нафта, природни гас, угаљ, минералне сировине, дрво) природни ресурси, њихов географски размештај и значај за развој привреде.

У другој наставној теми истог циклуса, **Становништво и његове активности**, исход се може остварити реализацијом следећих садржаја:

- Глобални проблеми човечанства и начини за њихово решавање (недостатак сировина и енергената, хране, воде за пиће; појава глади; нарушавање мира и безбедности, стварање услова за безбедност, толеранцију, мирну сарадњу и очување мира).

У трећем циклусу кроз тему **Завичај и Србија** овај исход се остварује кроз следеће наставне садржаје:

- Главна природна богатства као фактор привредног развоја Републике Србије: географски размештај, налазишта и експлоатација.

Остваривање наведеног исхода тј. утврђивање шта одрасли зна, уме и може да уради могуће је проверити стандардима пројектованим за основни ниво постигнућа:

ОЗ.ГЕ.1.1.3. Разликује облике рељефа и природне ресурсе копна, рационално их користи и учествује у њиховој заштити.

ОЗ.ГЕ.1.1.6. Одговорно користи расположиве изворе и текуће воде у свом окружењу.

<p>ОЗ.ГЕ.1.1.6. Одговорно користи расположиве изворе и текуће воде у свом окружењу.</p>	<p>Основни ниво</p>
<p>Погледајте слике и одговорите на питања.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p>1. На који начин човек загађује текуће воде у свом окружењу?</p> <p>_____</p> <p>2. Шта треба да се уради да би се ова вода могла користити?</p> <p>_____</p>	
<p>Решење:</p> <p>1. Загађује воду различитим отпадом; или у воду испушта штетне (отровне) материје.</p> <p>2. Пречистити воду и очистити приобалне делове.</p>	

<p>ОЗ.ГЕ.1.1.8. Одговорно се односи према геонаслеђу и природним и културним добрима и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређивање животне средине.</p>	<p>Основни ниво</p>
<p>Пећине су природна добра и познате су по пећинском накиту.</p> <p>Како треба да се понашате приликом обиласка пећине?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Одломићете једно парче накита за успомену. 2. Пажљиво ћете се кретати и посматрати пећински накит. 3. Уписаћете своје име на пећинском зиду. 4. Одложићете смеће из своје торбе. <p>Заокружите тачан одговор.</p>	
<p>Решење: 2. Пажљиво ћете се кретати и посматрати пећински накит.</p>	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.2. Планира и организује активности у складу са природним факторима животне средине (облицима рељефа, климатским елементима, особинама вода, типовима тла, распоредом биљних зона).</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>Линијама је приказан смер орања земљишта.</p> <p>1. Заокружите број који је уписан изнад слике на којој је приказан најправилнији начин орања земљишта.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center;"> <div data-bbox="217 521 536 734"> <p>Слика 1</p> </div> <div data-bbox="635 521 935 752"> <p>Слика 2</p> </div> <div data-bbox="1059 521 1369 757"> <p>Слика 3</p> </div> </div> <p>Одговори на питање.</p> <p>2. Зашто је важно да се планинско земљиште оре у том смеру?</p> <p>_____.</p>	
<p>Решење:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Слика 1 2. Зато што се ублажава (смањује) спирање земљишта или ерозија. 	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.3. Разуме принципе одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске ресурсе.</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>1. Набројте два необновљива извора природних ресурса.</p> <p>_____</p> <p>2. Зашто су ови ресурси необновљиви?</p> <p>_____.</p>	
<p>Решење:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Угаљ, нафта, земни (природни) гас (било која два тачна одговора) 2. Када се једном искористе, не могу више. 	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.5. У својој непосредној средини учествује у иницијативама и активностима ради решавања проблема који се односе на заштиту и унапређивање животне средине (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, спречавање ерозије, загађивање вода, ваздуха и тла, прекомерна употреба хемијских средстава, непланска и недозвољена изградња објеката, ненаменско и недозвољено коришћење јавних и туђих површина).</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>Киселе кише утицале су на сушење шума у твојој околини. Како ћете решити проблем?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ништа нећу учинити, шума ће се сама обновити. 2. Посећићу осушена стабла и посадићу ново дрвеће. 3. Запалићу шуму и претворити је у ораницу. <p>Заокружите тачан одговор.</p>	
<p>Решење: 1. Ништа нећу учинити, шума ће се сама обновити.</p>	

Наведени исход (Пример бр. 2) могуће је остварити кроз садржаје других наставних предмета, што омогућава интердисциплинарност, тематско повезивање и доприноси да одрасли стекне комплетна, употребљива и одржива знања, вештине и компетенције.

Тако, на пример, из биологије се у оквиру другог циклуса изучава тема **Одржива будућност** са следећим наставним садржајима: Концепт одрживог развоја; Природни ресурси – одрживо коришћење; Отпад и рециклажа; Енергетска ефикасност.

Из физике се у оквиру теме **Механичка и топлотна енергија, рад и снага** изучавају следећи наставни садржаји: Обновљиви и необновљиви енергетски извори, енергетска ефикасност; Трансформација енергије у хидроцентралама, термоелектранама, ветрењачама, соларним панелима, моторима са унутрашњим сагоревањем; Закон одржања енергије.

Пример број 3. Однос исхода, садржаја и стандарда

Исход: *одрасли ће умети да наведе позитивне и негативне утицаје човека на животну средину и учествује у акцијама за њену заштиту и унапређивање.*

Овај исход може се развијати, продубљивати и остварити током изучавања појединих наставних садржаја у оквиру све три теме у оба наставна циклуса.

Тема 1. Планета Земља

- Време и клима (појам, елементи и фактори, основни типови); прогноза времена и њен значај; утицај човека на климатске промене;
- Подземне воде (извори), велике реке и језера на Земљи: њихов размештај, опште географске одлике, значај за живот и активности људи;
- Природне непогоде (олујни ветар, вулканска ерупција, земљотрес, суша, поплава, клизиште) и њихов утицај на живот људи и на географску средину.

Тема 2. Становништво и њихове активности

- Еколошки проблеми савременог света и начини за њихово решавање (загађивање животне средине, нарушавање озонског омотача, глобално отопљавање и ефекат стаклене баште, киселе кише, повећање радијације, производња хране која садржи вештачке и генетски измењене састојке).

Тема 3. Завичај и Србија

- Активности људи (привреда) у локалној средини и перспективе развоја; заштита и унапређивање локалне средине од загађивања.

Оствареност наведеног исхода тј. утврђивање онога шта одрасли зна, уме и може да уради могуће је проверити следећим стандардима пројектованим за основни ниво постигнућа:

- ОЗ.ГЕ.1.1.3.** Разликује облике рељефа и природне ресурсе копна, рационално их користи и учествује у њиховој заштити.
- ОЗ.ГЕ.1.1.5.** Предузима заштитне мере у условима временских непогода.
- ОЗ.ГЕ.1.1.6.** Одговорно користи расположиве изворе и текуће воде у свом окружењу.
- ОЗ.ГЕ.1.1.7.** Користи опште агротехничке мере у пољопривредној производњи.
- ОЗ.ГЕ.1.1.8.** Одговорно се односи према геонаслеђу и природним и културним добрима и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређивање животне средине.
- ОЗ.ГЕ.1.1.10.** Правилно и одговорно планира и изграђује свој дом и окућницу и учествује у планирању и одржавању инфраструктуре у насељу.

Утврђивање шта одрасли зна, уме и може да уради на напредном нивоу постигнућа могуће је проверити следећим стандардима:

- ОЗ.ГЕ.2.1.3.** Разуме принципе одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске изворе.
- ОЗ.ГЕ.2.1.5.** У својој непосредној средини учествује у иницијативама и активностима ради решавања проблема који се односе на заштиту и унапређивање животне средине (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, спречавање ерозије, загађивање вода, ваздуха и тла, прекомерна употреба хемијских средстава, непланска и недозвољена изградња објеката, ненаменско и недозвољено коришћење јавних и туђих површина).

3.4. Примери задатака којима се може проверити оствареност наведеног исхода (Пример бр. 3)

Назив области: Општа географија

ОЗ.ГЕ. 1.1.3. Разликује облике рељефа и природне ресурсе копна, рационално их користи и учествује у њиховој заштити.	Основни ниво		
<p>На сликама су приказани различити начини добијања електричне енергије. Заокружите број испод слике на којој је приказана производња електричне енергије из необновљивог ресурса.</p>			
			
			
Слика 1	Слика 2	Слика 3	Слика 4
<p>Решење: Слика 2</p>			

ОЗ.ГЕ.1.1.7. Користи опште агротехничке мере у пољопривредној производњи.	Основни ниво
<p>Житарице и индустријско биље на вашем имању најбоље ће успевати ако:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. парцелу обрађујете само ручним оруђем (ашов, мотика, грабље); 2. окопавате парцелу и понекад користите стајско ђубриво; 3. користите механизацију и средства за заштиту биља; 4. окопавате парцелу и чупате коров. <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>	
<p>Решење: 3. користите механизацију и средства за заштиту биља</p>	

ОЗ.ГЕ.1.1.8. Одговорно се односи према геонаслеђу и природним и културним добрима и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређивање животне средине.	Основни ниво
<p>У националном парку „Копаоник” можете да:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. у планинском потоку оперете свој аутомобил; 2. шетате и трчите по обележеним планинским стазама; 3. подигнете шатор и запалите ватру где год пожелите; 4. почупате младе засаде четинара да бисте их посадили у своме дворишту. <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>	
<p>Решење: 2. шетате и трчите по обележеним планинским стазама;</p>	

ОЗ.ГЕ.1.1.10. Правилно и одговорно планира и изграђује свој дом и окућницу и учествује у планирању и одржавању инфраструктуре у насељу.	Основни ниво
<p>Потребно је да обезбедите смештај за своју породицу. Шта ћете урадити?</p> <p>Заокружите број испред одговора за који сматрате да је најисправнији.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Саградићете привремени смештај у парку у близини града. 2. Саградићете свој дом поред важне раскрснице без одобрења општине. 3. Саградићете кућу на парцели за коју сте добили грађевинску дозволу. 4. Уселићете се у кућу непознатог власника у којој тренутно нико не живи. 	
<p>Решење: 3. Саградићете кућу на парцели за коју сте добили грађевинску дозволу.</p>	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.3. Разуме принципе одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске изворе</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>Одговорите на питање.</p> <p>Који ћете енергент (гориво) користити за загревање домаћинства да бисте заштитили животну средину од загађивања?</p> <p>_____.</p>	
<p>Решење: електричну струју, или термалну воду, или топлу воду, или соларну енергију или Сунчеву топлоту</p>	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.5. У својој непосредној средини учествује у иницијативама и активностима ради решавања проблема који се односе на заштиту и унапређивање животне средине (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, спречавање ерозије, загађивање вода, ваздуха и тла, прекомерна употреба хемијских средстава, непланска и недозвољена изградња објеката, ненаменско и недозвољено коришћење јавних и туђих површина).</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>Да би заштитили насип од речних таласа, појас између речног корита и насипа пошумићемо следећом врстом дрвећа:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. врба, топола, јасен; 2. трешња, шљива, крушка; 3. смрека, бор, јела; 4. буква, храст, кестен. <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>	
<p>Решење: 1. врба, топола, јасен</p>	

Наведени исход (Пример бр. 3) могуће је остварити интердисциплинарно, тематским повезивањем са садржајима предмета Биологија у другом циклусу кроз тему **Животна средина у опасности**: Животна средина; Последице загађивања животне средине; Загађење воде, ваздуха, земљишта, хране; Климатске промене; Ефекат стаклене баште; Оштећење озонског омотача; Киселе кише; Сушење шума; Ерозија земљишта; Ширење пустиња; Улога човека у очувању, заштити и унапређењу животне средине. У трећем циклусу кроз наставу биологије и тему **Животна средина и одрживи развој** са предложеним садржајима: Механизми деловања мера заштите животне средине; Значај природних добара у заштити природе (националних паркова, природних резервата, ботаничких башта, зоо-вртова) исход (Пример бр. 3) се допуњује, развија и остварује.

Исход је могуће развијати, допуњавати и остварити и кроз садржаје предмета Хемија, у трећем циклусу и то у оквиру теме: **Хемија животне средине** и наставних садржаја у оквиру ње: Загађивачи ваздуха, воде и земљишта; Мере заштите.

Несумњиво је да ће наставник у раду са одраслима проналазити бројне примере исхода и садржаја из Географије и да ће их успешно доводити у везу са исходима и садржајима осталих наставних предмета у оквиру ФООО, а то представља и један од циљева овог нивоа образовања.

3.5. Примери задатака који се могу користити за проверу остварености пројектованих образовних стандарда

Назив области: Општа Географија

<p>ОЗ.ГЕ.1.1.1. Одређује стране света у свом окружењу ради организовања својих активности.</p>	<p>Основни ниво</p>				
<p>На којој страни света треба да изградите терасу на својој кући да би она била највише осунчана од 11 до 15 сати?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. на источној страни куће 2. на северној страни куће 3. на јужној страни куће 4. на било којој страни куће <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>					
<p>Решење: 3. на јужној страни куће</p>					
<p>ОЗ.ГЕ.1.1.2. Планира и организује своје активности узимајући у обзир доба дана и годишње доба.</p>	<p>Основни ниво</p>				
<p>На северној Земљиној полулопти годишње доба зима траје од:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. новембра до марта; 2. децембра до фебруара; 3. јануара до марта; 4. децембра до марта. <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>					
<p>Решење: 4. децембра до марта</p>					
<p>ОЗ.ГЕ.1.1.4. Користи временску прогнозу за планирање својих активности.</p>	<p>Основни ниво</p>				
<p>У новинама је приказана временска прогноза за четири дана.</p> <p>Заокружите тачан одговор који приказује најповољнију прогнозу за рад у пољу.</p> <table style="width: 100%; border: none;"> <tbody> <tr> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> <p>1. понедељак</p> </td> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> <p>2. уторак</p> </td> </tr> <tr> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> <p>3. среда</p> </td> <td style="width: 50%; vertical-align: top;"> <p>4. четвртак</p> </td> </tr> </tbody> </table>		<p>1. понедељак</p>	<p>2. уторак</p>	<p>3. среда</p>	<p>4. четвртак</p>
<p>1. понедељак</p>	<p>2. уторак</p>				
<p>3. среда</p>	<p>4. четвртак</p>				
<p>Решење: 4. четвртак</p>					

ОЗ.ГЕ.1.1.5. Предузима заштитне мере у условима временских непогода.	Основни ниво
<p>У Вашој околини је поплава. Поплавни талас се шири великом брзином. Како ћете се понашати?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Наставићете да обављате своје кућне послове. 2. Отпутоваћете са породицом код рођака. 3. Укључићете се у акцију заштите своје околине. 4. Позваћете хитну помоћ и тражити савет. <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>	
<p>Решење: 3. Укључићете се у акцију заштите своје околине.</p>	

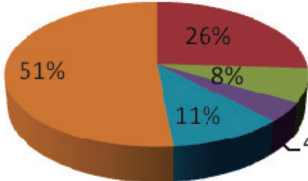
ОЗ.ГЕ.1.1.6. Одговорно користи расположиве изворе и текуће воде у свом окружењу.	Основни ниво
<p>Најчистију воду за пиће користићете:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. са оближњег извора; 2. из водовода; 3. из реке; 4. из свога бунара. <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>	
<p>Решење: 2. из водовода</p>	

ОЗ.ГЕ.1.1.7. Користи опште агротехничке мере у пољопривредној производњи.	Основни ниво
<p>Одговорите на питање. Како називамо агротехничку меру која је приказана на слици? _____.</p>	
<p>Решење: прскање, или хемизација или хемијска заштита воћа</p>	

ОЗ.ГЕ.1.1.9. Планира своју породицу и одговорно се односи према проблемима у њој.	Основни ниво
<p>Одговоран однос према породици подразумева да:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Старија женска деца не иду у школу већ да брину о млађој деци. 2. Мушка деца похађају школу кад нема сезонских послова. 3. Сви чланови породице понашају се одговорно и равноправно. 4. Отац је главни у породици, он планира и доноси све одлуке. <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>	
<p>Решење: 3. Сви чланови породице понашају се одговорно и равноправно.</p>	

ОЗ.ГЕ.1.1.10. Правилно и одговорно планира и изграђује свој дом и окућницу и учествује у планирању и одржавању инфраструктуре у насељу.	Основни ниво
<p>У Банату дува јака кошава. Да би се ублажиле последице од ових ветрова, у насељима се подижу засади:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. поврћа и цвећа; 2. ниског растиња; 3. високог дрвећа; 4. малина и купина. <p>Заокружите број испред тачног одговора.</p>	
<p>Решење: 3. високог дрвећа</p>	

ОЗ.ГЕ.2.1.1. Користи географску карту различитог размера и садржаја, табеле, дијаграме, шеме, слике.	Напредни ниво										
<p>Погледајте график и одговорите на питање. Која је етничка заједница најбројнија и колики је био њен удео (%) у односу на укупан број становништва?</p> <div style="display: flex; justify-content: space-between; align-items: flex-start;"> <div data-bbox="240 1767 592 1805" style="width: 45%;"> <p>Одговор: _____.</p> </div> <div data-bbox="938 1496 1423 1742" style="width: 45%;"> <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: 0;"> <tr><td>■ мађари</td><td>26%</td></tr> <tr><td>■ хрвати</td><td>4%</td></tr> <tr><td>■ словаци</td><td>11%</td></tr> <tr><td>■ остали</td><td>8%</td></tr> <tr><td>■ срби</td><td>51%</td></tr> </table> </div> </div>		■ мађари	26%	■ хрвати	4%	■ словаци	11%	■ остали	8%	■ срби	51%
■ мађари	26%										
■ хрвати	4%										
■ словаци	11%										
■ остали	8%										
■ срби	51%										
<p>Решење: Срби, 51%</p>											

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.3. Разуме принципе одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске ресурсе.</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>На сликама су приказане различите врсте отпада. Испод сваке слике на којој је приказан отпад који се рециклажом може поново искористити напишите слово Р.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; text-align: center;"> <div data-bbox="201 398 448 689"> <p>Слика 1</p> </div> <div data-bbox="505 398 770 689"> <p>Слика 2</p> </div> <div data-bbox="831 398 1070 689"> <p>Слика 3</p> </div> <div data-bbox="1131 398 1399 689"> <p>Слика 4</p> </div> </div>	
<p>Решење: слике 1, 3 и 4</p>	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.4. Планира и организује активности у складу са демографским и економским одликама своје средине.</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>Написане су четири тврдње. Заокружите слово Т, ако је тврдња тачна или слово Н, ако је нетачна.</p> <ol style="list-style-type: none"> <li data-bbox="217 1160 1406 1193">1. Становништво мигрира из села у градове углавном из економских разлога. Т Н <li data-bbox="217 1234 1406 1267">2. Најчешћи разлози настанка миграција су политичке и економске природе. Т Н <li data-bbox="217 1308 1406 1341">3. У нашој земљи честе су миграције због елементарних непогода. Т Н <li data-bbox="217 1382 1406 1415">4. Највећи број дневних миграција у Србији је на територији Београда. Т Н 	
<p>Решење: 1. Т 2. Т 3. Н 4. Т</p>	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.6. Уочава рефлексiju глобалних проблема човечанства у својој средини (сукоби и насиље, глад, недостатак пијаће воде, дискриминација, болести зависности), предлаже начине и учествује у њиховом решавању у својој породици и у локалној средини.</p>	<p>Напредни ниво</p>
<p>На сликама су приказана три глобална проблема човечанства. Погледајте слике и упишите три проблема са којима се сусреће становништво које је приказано на сликама.</p> <p>1. _____ 2. _____ 3. _____</p> <p>Како се назива континент на коме живе људи који су приказани на сликама?</p> <p>_____</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div>	
<p>Решење:</p> <p>1. глад, ратови, сукоби, сиромаштво, недостатак хране, болести (било која три тачна одговора)</p> <p>2. Африка</p>	

<p>ОЗ.ГЕ.2.1.6. Уочава рефлексiju глобалних проблема човечанства у својој средини (сукоби и насиље, глад, недостатак пијаће воде, дискриминација, болести зависности), предлаже начине и учествује у њиховом решавању у својој породици и у локалној средини.</p>	<p>Напредни ниво</p>												
<p>Написане су четири тврдње. Ако је тврдња тачна, заокружите слово Т, ако је нетачна, заокружите слово Н.</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">1. Употреба хемијских средстава у пољопривреди изазива појаву отровних материја у храни.</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">Т</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">Н</td> </tr> <tr> <td>2. Генетски модификована храна је најздравија.</td> <td style="text-align: right;">Т</td> <td style="text-align: right;">Н</td> </tr> <tr> <td>3. Правилним складиштењем и уништавањем индустријског отпада штитимо животну средину.</td> <td style="text-align: right;">Т</td> <td style="text-align: right;">Н</td> </tr> <tr> <td>4. Испуштањем канализације у Јужну Мораву загађујемо и Дунав.</td> <td style="text-align: right;">Т</td> <td style="text-align: right;">Н</td> </tr> </table>		1. Употреба хемијских средстава у пољопривреди изазива појаву отровних материја у храни.	Т	Н	2. Генетски модификована храна је најздравија.	Т	Н	3. Правилним складиштењем и уништавањем индустријског отпада штитимо животну средину.	Т	Н	4. Испуштањем канализације у Јужну Мораву загађујемо и Дунав.	Т	Н
1. Употреба хемијских средстава у пољопривреди изазива појаву отровних материја у храни.	Т	Н											
2. Генетски модификована храна је најздравија.	Т	Н											
3. Правилним складиштењем и уништавањем индустријског отпада штитимо животну средину.	Т	Н											
4. Испуштањем канализације у Јужну Мораву загађујемо и Дунав.	Т	Н											
<p>Решење: 1. Т 2. Н 3. Т 4. Т</p>													

ОЗ.ГЕ.2.1.7. Познаје и користи могућности које пружају различите локалне, националне и међународне организације за решавање својих животних проблема.	Напредни ниво	
Написане су четири тврдње. Ако је тврдња тачна, заокружите слово Т, ако је нетачна, заокружите слово Н.		
1. Црвени крст је међународна организација која се бави проблемима пољопривреде.	Т	Н
2. Црвени крст је међународна организација која се бави заштитом ретких животиња.	Т	Н
3. Црвени полумесец је међународна организација и брине о угроженим људима.	Т	Н
4. УНИЦЕФ је међународна организација која највише брине о деци.	Т	Н
Решење: 1. Н 2. Н 3. Т 4. Т		

3.6. Примена образовних стандарда у наставном процесу – планирању и реализацији наставе и вредновању исхода учења

Стандарди постигнућа у основном образовању одраслих доприносе повезивању, узајамном усклађивању и унапређивању свих кључних елемената у образовном процесу – образовног програма (курикулума), наставе, вредновања резултата и дефинисања одговорности за утврђене резултате.

Стандарди су веома корисни у процесу планирања и вођења наставе јер наставнику пружају могућност да ствара оне услове за учење који ће бити прилагођени претходним знањима и индивидуалним способностима одраслих. Поред тога, наставник има могућност да одрасле укључи у различите наставне активности и да прати њихово напредовање у контексту развоја компетенција (W. Duffie van Balkom и А. Бауцал, 2011).

Да би се ово постигло, сваки наставник мора детаљно да се припреми и да испланира сваки сегмент свога рада, фокусирајући се на циљеве и исходе наставе, имајући стално на уму способности и интересовања одраслих којима предаје. Поседовање знања из географије само по себи неће много значити за наставника географије, далеко је важнија компетенција која се управо односи на способност примене дидактичко-методичких принципа, правила и поступака који се користе у наставном раду (Наход и сар., 1992; Комленовић, 2007).

Најзначајнији део планирања наставног рада односи се на конкретан час¹ и њему се посвећује највећа пажња. Припрема за наставни час почиње израдом плана за сваки поједини час. Наставник сам одлучује и од њега директно зависи на који начин ће остварити постављене исходе. Зато наставник сам одређује циљ и задатке, обим и дубину наставног градива, наставне методе, наставна средства и структуру часа (Наход и сар. 1992; Комленовић, 2007).

Циљеви наставе географије и одређеног наставног програма веома су широко дефинисани, односе се на један или више часова или комлетну тематску целину, и као такви нису најбоље полазиште за креирање плана часа, већ су за то много подобнији исходи.

Исходи су знатно прецизнији у односу на циљеве и тачно прецизирају шта то ученик треба да зна, разуме и уме да уради након сваког часа или тематске целине (Комисија за развој школског програма, 2003; Правилник о наставном плану и програму основног образовања

1 У ФООО час траје 30 минута а настава се реализује у блоку који чине 2 до 4 часа.

одраслих, 13/2013). Приликом припремања наставе наставник мора да дефинише исходе/резултате учења, водећи рачуна о томе да они буду остварљиви, у складу са развојним способностима ученика и да омогућавају системско праћење и вредновање предвиђених наставних циљева. Корисно је, мада не и неопходно, да се ученици упознају са исходима учења како би они могли да прате свој прогрес.

Наставни садржаји су уско везани за циљеве и исходе, али начини на које ће бити презентирани на часу зависе од доступних извора, времена, природе часа, од знања и искуства, од самог наставника. За наставника је важно да у процесу подучавања зна да одабере најадекватније наставне садржаје чијом ће презентацијом достићи постављени циљ часа и остварити очекиване исходе. То значи да наставник мора да води рачуна о односу научне грађе и наставног предмета, који нису и не могу бити идентични, јер наставни предмет није умањена копија науке. Основна и битна разлика између науке и наставе садржана је у обиму, дубини и редоследу излагања наставне грађе (Ромелић, 2003; Комленовић, 2007; Правилник о наставном плану и програму основног образовања одраслих, 13/2013). Дубина наставне грађе предвиђене за један наставни час мора бити толика да одраслима омогући свесно усвајање, вежбање и остале облике рада који погодују њиховим претходним знањима, интересовањима и потребама.

Треба имати на уму да одраслима треба поступно излагати наставну грађу, придржавајући се дидактичких принципа, од ближег ка даљем и од познатог ка непознатом. Свакако да је потребно поштовати логично-научни систем у настави и ослањање на дидактички редослед излагања грађе да би се дошло до основних и најједноставнијих научних појмова и научне систематичности (Правилник о наставном плану и програму основног образовања одраслих, 13/2013).

Облици рада и наставне методе међусобно су условљени и директно зависе од садржаја и доступних извора, а њихов избор мора да осигура да сви одрасли буду укључени у рад. Наставник мора да буде сигуран да ће избор облика рада и наставних метода допринети општем прогресу/напредовању одраслих на часу.

Сваки наставни час мора да се евалуира. Евалуација подразумева процењивање резултата рада наставника и не сме бити замењена са оцењивањем јер оцењивање је мерење онога што је одрасла особа научила. Евалуација може бити субјективна и објективна. Субјективна евалуација је базирана на наставниковом личном опажању, рефлексији о томе како су ученици прихватили и савладали садржаје, које су се наставне методе показале добрим, а које лошим и које побољшање је могуће унети у часове како би резултати били још бољи. Оваква евалуација се врши одмах након одржаног часа. Међутим, постоје технике и инструменти којима се може објективно евалуирати час, на пример: скале, чек-листе, анкете, задаци за проверу постигнућа, самостални радови и сл. На овај начин могу да се вреднују различити организациони, технолошки и садржајни елементи који чине структуру наставног часа (интеракција на часу, примена појединих облика и метода рада, клима на часу, мисаона активност одраслих, повратна информација о постигнућу полазника на часу (Баковљев М., 1983; Комленовић, 2007).

Генерално, све три фазе (планирање, имплементација, евалуација) у наставном циклусу имају своје добре и лоше стране у процесу образовања, али постоје и друге стратегије и начини који упућују наставника на учења методичко-педагошких вештина.

У прилогу овог документа наведени су неки примери планирања наставног рада: Глобални наставни план за други и трећи циклус ФООО, План остваривања програма за пети и за шести разред, Припрема за блок-наставу. Наставници могу планирати реализацију наставе и на другачији начин, у складу са специфичностима услова у којима раде.

3.7. Образовни стандарди и материјали за учење

Уџбеници географије који се могу користити у настави

II циклус

Вучен, А., Колачек Б. (2013). *Географија за петии разред основне школе*. Београд: БИГЗ школство.

Влајев, Р., Ковачевић, В., Поповић Ракочевић, Ј. (2008) . *Географија 5*, уџбеник за пети разред основне школе. Београд: Клетт.

Јоксимовић, М., Поповић, С., Бировљев, Н. (2011). *Географија 5*, уџбеник за пети разред основне школе. Београд: Нови Логос.

Луковић, Ј. (2012). *Географија 5, за петии разред основне школе*. Београд: Фреска.

Поповић, Н. (2008). *Географија 5, за петии разред основне школе*. Београд: Едука.

Ситарница, Р., Тадић, М. (2007). *Географија за петии разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.

Талић, Ј. Миливојевић, М. (2007). *Географија за петии разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.

Шмигић, А., Гавриловић, В., Јокић, Р. (2008). *Моја планетина 5 – географија за петии разред основне школе*. Београд: БИГЗ школство.

Влајев, Р., Ковачевић, В. (2008). *Географија 6*, уџбеник за шести разред основне школе. Београд: Клетт.

Вујадиновић, С., Голић, Р. (2012). *Географија 6*, уџбеник за шести разред основне школе. Београд: Нови Логос.

Гавриловић, Љ., Перишић, М. (2012). *Географија за шестии разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.

Ситарница, Р., Тадић, М. (2007). *Географија за шестии разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.

III циклус

Бранков, Ј., Милошевић, М. (2011). *Географија Србије за осми разред основне школе*. Београд: БИГЗ школство.

Влајев, Р., Ковачевић, В. (2009). *Географија 7*, уџбеник за седми разред основне школе. Београд: Клетт.

Влајев, Р., Ковачевић, В. (2009). *Географија 8*, уџбеник за осми разред основне школе. Београд: Клетт.

Вујадиновић, С., Голић, Р., Милинчић, М. (2012). *Географија 7*, уџбеник за седми разред основне школе. Београд: Нови Логос.

Јаковљевић, Ј., Бировљев, Н., Ковачевић Мајкић, Ј. (2009). *Маја планетина 7, географија за седми разред основне школе*. Београд: БИГЗ школство.

- Ситарница, Р., Тадић, М. (2007). *Географија за седми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стаменковић, С., Гатарић, Д. (2007). *Географија за осми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Живковић, Љ., Алексић, А., Живковић, Н. (2013). *Географија 8, за осми разред основне школе*, Београд: Фреска.

Литература за наставнике

- Алибабић, Ш. (1994). *Функционална њисменосћ и самообразовање*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду.
- Баковљев М. (1983). *Сушћина и ѡређеносћ ѡвке мисаоне акћивизације ученика*. Београд: Просвета.
- Бауцал, А., Павловић Бабић, Д. (2009). *Квалићетет и ѡраведносћ образовања у Србији: образовне шансе сиромашних*. Београд: Министарство просвете Републике Србије и Институт за психологију.
- Богавац, Т. (1983). *Образовање без ѡсредника*. Београд: Просветни преглед.
- Булатовић, Р. (1983). *Личносћ и сћав одраслих ѡрема образовању*. Београд: Катедра за андрагогију Филозофског факултета у Београду и Завод за уџбенике.
- Вилотијевић М. (1999). *Дидактика*. Београд: Завод за уџбенике и Учитељски факултет.
- Гавриловић, Љ., Дукић, Д. (2002). *Реке Србије*. Београд: Завод за уџбенике.
- Група аутора. (1995). *Факћоједија – илусћирована енциклоједија (друјо издање)*.
- Група аутора. (2005). *Дрина*. Београд: Завод за уџбенике.
- Група аутора. (2006). *Морава*. Београд: Завод за уџбенике.
- Грчић, М. (1994). *Индусћријска географија*. Београд: Научна књига.
- Девеџић, М. (2006). *О ѡриродном крећњању сћановнишћива*. Београд: Завод за уџбенике.
- Дукић, Д. (1984). *Хидролојија*. Београд: Научна књига.
- Дуцић, В., Радовановић, М. (2005). *Клима Србије*. Београд: Завод за уџбенике.
- Качавенда, Н. (1983). *Вредносне оријенћације одраслих и образовање*, Београд: Новинска организација Просветни преглед.
- Медић, С., Милановић, М. (2009). *Функционално основно образовање одраслих – ѡројрамски/ѡросвећни ојлед као акћивна мера*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију, Филозофски факултет.
- Републички завод за зашћиту споменика културе. (2010). *Свећска башћина Србије*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2007). *Како се мери економија: Србија у ѡранзицији*. Београд.
- Ситарница, Р., Тадић, М. (2007а). *Географска чићанка за ѡетћи разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ситарница, Р., Тадић, М. (2007б). *Географска чићанка за шесћи разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.

- Ситарница, Р., Тадић, М. (2007в). *Географска читанка за седми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Станковић, С. (2008). *Туристичка географија*. Београд: Завод за уџбенике.
- Станковић, С. (2012). *Географска читанка за осми разред основне школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Тадић, М. (2010). *Математичка географија Републике Србије*, Београд: Еон (едиција Тера).
- Тадић, М. (2011). *Картографија или карту читаш никога не читај*, за ученике другог циклуса основног образовања и васпитања. Београд: Креативни центар.

Сајтови који се могу користити у настави географије

- Републички сеизмолошки завод Србије <http://www.seismo.gov.rs>
- Републички хидрометеоролошки завод Србије <http://www.hidmet.gov.rs>
- Републички завод за статистику <http://www.webrzs.stat.gov.rs>
- Републички геодетски завод <http://www.rgz.gov.rs>
- Завод за заштиту природе Србије <http://natureprotection.org.rs>
- Републички завод за заштиту споменика културе <http://heritage.gov.rs>
- Статистичка база ОЕЦД-а <http://www.oecd.org/statistics/>
- International UNESCO Education Server for Democracy, Peace and Human Rights Education <http://www.dadalos.org/srbija/index.htm>

4. Општи стандарди постигнућа за предмет Географија за трећи циклус

Општа предметна компетенција

На крају трећег циклуса полазник планира, организује и реализује различите активности у породици и животној заједници користећи знања о основним природно-географским и друштвено-географским објектима, појавама и процесима, успостављајући одговоран однос према геонаслеђу, природним и културним добрима, штитећи и унапређујући животну средину.

ОСНОВНИ НИВО

На основном нивоу полазник се оријентише у простору и времену, користи географска знања о основним природно-географским и друштвено-географским објектима, појавама и процесима које ће му помоћи да рационално планира и организује активности у својој породици и животној заједници; одговорно се односи према геонаслеђу, природним и културним добрима, и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређивање животне средине.

Следећи искази описују шта полазник зна и уме на основном нивоу у свакој области.

1. Област ОПШТА ГЕОГРАФИЈА

- ОЗ.ГЕ.1.1.1.** Одређује стране света у свом окружењу ради организовања својих активности.
- ОЗ.ГЕ.1.1.2.** Планира и организује своје активности узимајући у обзир доба дана и годишње доба.
- ОЗ.ГЕ.1.1.3.** Разликује облике рељефа и природне ресурсе копна, рационално их користи и учествује у њиховој заштити.
- ОЗ.ГЕ.1.1.4.** Користи временску прогнозу за планирање својих активности.
- ОЗ.ГЕ.1.1.5.** Предузима заштитне мере у условима временских непогода.
- ОЗ.ГЕ.1.1.6.** Одговорно користи расположиве изворе и текуће воде у свом окружењу.
- ОЗ.ГЕ.1.1.7.** Користи опште агротехничке мере у пољопривредној производњи.
- ОЗ.ГЕ.1.1.8.** Одговорно се односи према геонаслеђу и природним и културним добрима и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређивање животне средине.
- ОЗ.ГЕ.1.1.9.** Планира своју породицу и одговорно се односи према проблемима у њој.
- ОЗ.ГЕ.1.1.10.** Правилно и одговорно планира и изграђује свој дом и окућницу и учествује у планирању и одржавању инфраструктуре у насељу.

НАПРЕДНИ НИВО

На напредном нивоу полазник користи географске вештине и знања о природно-географским и друштвено-географским чињеницама, везама и законитостима у географској средини, које ће му помоћи да одговорно планира, организује (самостално и у тиму) и решава проблеме у различитим областима; разуме принципе одрживог развоја и одговорног управљања на нивоу локалне средине и државе Србије; разуме настанак, развој и последице глобалних еколошких проблема и спреман је да у свом окружењу предлаже мере и учествује у акцијама за отклањање њихових последица.

Следећи искази описују шта полазник зна и уме на напредном нивоу у свим областима.

1. Област ОПШТА ГЕОГРАФИЈА

- ОЗ.ГЕ.2.1.1.** Користи географску карту различитог размера и садржаја, табеле, дијаграме, шеме и слике.
- ОЗ.ГЕ.2.1.2.** Планира и организује активности у складу са природним факторима животне средине (облицима рељефа, климатским елементима, особинама вода, типовима тла, распоредом биљних зона).
- ОЗ.ГЕ.2.1.3.** Разуме принципе одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске изворе.
- ОЗ.ГЕ.2.1.4.** Планира и организује активности у складу са демографским и економским одликама своје средине.
- ОЗ.ГЕ.2.1.5.** У својој непосредној средини учествује у иницијативама и активностима ради решавања проблема који се односе на заштиту и унапређивање животне средине (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, спречавање ерозије, загађивање вода, ваздуха и тла, прекомерна употреба хемијских средстава, непланска и недозвољена изградња објеката, ненаменско и недозвољено коришћење јавних и туђих површина).
- ОЗ.ГЕ.2.1.6.** Уочава рефлексију глобалних проблема човечанства у својој средини (сукоби и насиље, глад, недостатак пијаће воде, дискриминација, болести зависности), предлаже начине и учествује у њиховом решавању у својој породици и у локалној средини.
- ОЗ.ГЕ.2.1.7.** Познаје и користи могућности које пружају различите локалне, националне и међународне организације за решавање својих животних проблема.

5. Литература

Балком, В. Д. (W. Duffie Van Balkom) и Бауцал, А. (2011). *Концептуални оквир – израда стандарда за ошће средње образовање (за гимназије и ошће предмете у оквиру средње стручног образовања)*. Пројекат ОКНИ, материјал за интерну употребу.

Zech, R. (2007). *Learner-Oriented Quality Certification for Further Education Organisations – Guidelines*. Hanover, Germany: ArtSet.

Комисија за развој школског програма. (2003). *Реформа образовања у Републици Србији. Школски програм, концепција, стратегија, имплементација*. Београд: Министарство просвете и спорта.

Комленовић, Ђ. (2007). Дидактичка функција планирања и програмирања наставе географије. *Зборник радова са Научног скупа Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима*, стр. 697-702, Требиње, 6-9. јуна 2007. Београд: Географски факултет. Бањалука: Природно-математички факултет.

Комленовић, Ђ. (2012). *Географија – како ефикасно предавати и учити географију у функционалном основном образовању одраслих; водич за наставнике и полазнике*. Пројекат *Друга шанса – Развој система функционалног основног образовања одраслих у Србији*. Београд: Gora Consultants.

Најдановић Томић, Ј. и Бауцал, А. (2011). *Концептуални оквир – израда стандарда за функционално основно образовање одраслих*. Пројекат *Друга шанса – Развој система функционалног основног образовања одраслих у Србији*.

Наход С. и сар. (1992). *Планирање процеса наставе*, експериментално истраживање. Београд: Национални просветни савет.

Правилник о наставном плану и програму основног образовања одраслих. Просветни гласник РС, бр. 13/13.

Правилник о ошћим стандардима осшћинућа за основно образовање одраслих. Службени гласник РС, бр. 50/13.

Ромелић, Ј. (2003). *Методике наставе географије*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Депарتمان за географију, туризам и хотелијерство.

6. Прилози

Прилог 1 – НАСТАВНИ ПЛАН ФООО

Предмети/Модули	I циклус		Σ I-IV	II циклус		III циклус		Σ V-VIII	Σ I-VIII
	Основно описмењавање	Основне функционалне писмености		Основне општег основног образовања		Основно опште образовање и обуке за занимање			
				V разред	VI разред	VII разред	VIII разред		
Српски језик	100	100	200	85	68	50	50	253	453
_____ језик	100	100		85	68	50	50	253	453
Српски језик као* нематерњи језик	50	50	100	40	35	25	25	125	225
Енглески језик		50	50	17	34	34	34	119	169
Дигитална писменост		50	50	17	17	17	10	61	111
Математика	100	100	200	85	68	51	51	255	455
Основне животне вештине		50+5**	55						55
Физика					34	34		68	68
Хемија					34	34		68	68
Биологија				34	17	17		68	68
Примењене науке							50	50	50
Историја				17	17	34		68	68
Географија				17	17	34		68	68
Предузетништво					17	17	17	51	51
Одговорно живљење у грађанском друштву				25+ **	25+5**	25+5**	25+5**	120	120
УКУПНО (без језика мањина и српског као нематерњег језика)	200	355	555	302	353	352	242	1249	1804

*Начин остваривања програма српског језика као нематерњег приложен је у наставном програму српског језика.

**Часови који се остварују у сарадњи са социјалним партнерима у јединици локалне самоуправе.

Прилог 2 – ГЛОБАЛНИ ПЛАН РАДА

Наставни предмет: **ГЕОГРАФИЈА**Циклус функционалног основног образовања одраслих: **ДРУГИ**

Име и презиме наставника:

Школа:

Број часова у циклусу: **34**

ТЕМЕ		1. Планета Земља 2. Становништво и његове активности
ИСХОДИ	ОПШТИ ИСХОДИ ФООО	<ul style="list-style-type: none"> • Језичка писменост • Математичка писменост • Основе научне писмености • Дигитална писменост • Управљање сопственим учењем • Решавање проблема • Социјалне интеракције и сарадња са другима • Грађанска одговорност у/за демократију • Здравствене компетенције • Еколошке компетенције • Иницијативност и предузетништво • Културна свест, мултикултуралност и креативност
	ИСХОДИ ПРЕДМЕТА ЗА 2. ЦИКЛУС	<p>По завршетку другог циклуса полазник ће умети да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • користи географску карту, основне географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе као изворе информација у стицању и примени знања и у свакодневной комуникацији; • одреди главне и споредне стране света у простору и на географској карти; • опише кретања Земље и наведе главне последице; • на географској карти именује и покаже велике копнене и водене површине (континенти, океани, мора); • на географској карти одреди географски положај Европе, Балканског полуострва, Србије, области и места у коме живи; • на географској карти и у средини у којој живи разликује и опише основне облике рељефа (планине, котлине, низије, пустиње) и његов утицај на живот и активност људи; • наведе главне одлике основних типова климе и времена на Земљи, у Србији, у средини у којој живи и користи податке о времену и временску прогнозу за планирање својих активности; • разликује природне феномене (олујни ветар, вулканска ерупција, земљотрес, суша, поплава, клизиште) и опише њихове последице за људе и географску средину; • разликује главне облике обновљивих (Сунчева енергија, снага ветра, вода) и необновљивих природних ресурса (нафта, природни гас, угаљ, минералне сировине) и на географској карти (света, Европе, Србије) покаже њихов размештај и наведе начине њиховог коришћења за потребе људи; • опише размештај становништва и насеља на Земљи и препозна факторе који утичу на кретање становништва; • опише типове насеља и факторе који утичу на њихово стварање, ширење и изумирање; • на карти света покаже географски размештај великих држава; • наведе глобалне проблеме човечанства и неке начине за њихово решавање; • наведе позитивне и негативне утицаје човека на животну средину и учествује у акцијама за њену заштиту и унапређивање.

СТАНДАРДИ	<p>ОСНОВНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Одређује стране света у свом окружењу ради организовања својих активности • Планира и организује своје активности узимајући у обзир доба дана и годишње доба • Разликује облике рељефа и природне ресурсе копна, рационално их користи и учествује у њиховој заштити • Користи временску прогнозу за планирање својих активности • Предузима заштитне мере у условима временских непогода • Одговорно користи расположиве изворе и текуће воде у свом окружењу • Користи опште агротехничке мере у пољопривредној производњи • Одговорно се односи према геонаслеђу и природним и културним добрима и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређење животне средине • Планира своју породицу и одговорно се односи према проблемима у њој • Правилно и одговорно планира и изграђује свој дом и окућницу и учествује у планирању и одржавању инфраструктуре у насељу <p>НАПРЕДНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Користи географску карту различитог размера и садржаја, табеле, дијаграме, шеме, слике. • Планира и организује активности у складу са природним факторима животне средине (облицима рељефа, климатским елементима, особинама вода, типовима тла, распоредом биљних зона). • Разуме принципе одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске изворе. • У својој непосредној средини учествује у иницијативама и активностима ради решавања проблема који се односе на заштиту и унапређивање животне средине (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, спречавање ерозије, загађивање вода, ваздуха и тла, прекомерна употреба хемијских средстава, непланска и недозвољена изградња објеката, ненаменско и недозвољено коришћење јавних и туђих површина). • Планира и организује активности у складу са демографским и економским одликама своје средине. • Уочава рефлексију глобалних проблема човечанства у својој средини (сукоби и насиље, глад, недостатак пијаће воде, дискриминација, болести зависности), предлаже начине и учествује у њиховом решавању у својој породици и у локалној средини. • Познаје и користи могућности које пружају различите локалне, националне и међународне организације за решавање својих животних проблема.
ПЛАН ПРАЋЕЊА НАПРЕДОВАЊА ПОЛАЗНИКА	<p>Портфолио</p> <ul style="list-style-type: none"> – задаци за праћење напредовања полазника – материјали за самоевалуацију полазника – други задаци за полазника – други производи полазника <p>Андрагошка свеска наставника</p>
МАТЕРИЈАЛ ЗА НАСТАВУ И УЧЕЊЕ	<p>Водич за наставника за предмет Географија Материјал за полазнике за предмет Географија Материјал на ЦД-у за наставнике и полазнике Посебно припремљени материјали: општа географска карта света, Европе, Србије; план; видео-презентације; модели или шеме: глобус, облици рељефа, текуће воде, вулкан; инструменти и апарати (или слике) које поседује школа или наставник (компас, термометар, барометар, ветроказ, кишомер, лењир)</p>

Прилог 3 – ГЛОБАЛНИ ПЛАН РАДА

Наставни предмет: ГЕОГРАФИЈА

Циклус функционалног основног образовања одраслих: ТРЕЋИ

Име и презиме наставника:

Школа:

Број часова у циклусу: 34

ТЕМЕ		1. Завичај и Србија
ИСХОДИ	ОПШТИ ИСХОДИ ФООО	<ul style="list-style-type: none"> • Језичка писменост • Математичка писменост • Основе научне писмености • Дигитална писменост • Управљање сопственим учењем • Решавање проблема • Социјалне интеракције и сарадња са другима • Грађанска одговорност у/за демократију • Здравствене компетенције • Еколошке компетенције • Иницијативност и предузетништво • Културна свест, мултикултуралност и креативност
	ИСХОДИ ПРЕДМЕТА ЗА 3. ЦИКЛУС	<p>По завршетку трећег циклуса полазник ће умети да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • користи географску карту, основне географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе као изворе информација у стицању и примени знања и у свакодневној комуникацији; • одреди главне и споредне стране света у простору и на географској карти; • на географској карти одреди географски положај Европе, Балканског полуострва, Србије, области и места у коме живи; • на географској карти и у средини у којој живи разликује и опише основне облике рељефа (планине, котлине, низије, пустиње) и њихов утицај на начин живота и активности људи; • на географској карти Србије и у својој средини покаже подземне и текуће воде и објасни њихов значај за живот и рад људи; • разликује природне феномене (олујни ветар, вулканска ерупција, земљотрес, суша, поплава, клизиште) и опише њихове последице за људе и географску средину; • наведе главне одлике основних типова климе и времена на Земљи, у Србији, у средини у којој живи и користи податке о времену и временску прогнозу за планирање својих активности; • разликује главне облике обновљивих (Сунчева енергија, снага ветра, вода) и необновљивих природних ресурса (нафта, природни гас, угаљ, минералне сировине) и на географској карти (света, Европе, Србије) покаже њихов размештај и наведе начине њиховог коришћења за потребе људи; • опише размештај становништва и насеља на Земљи и препозна факторе који утичу на кретање становништва; • опише типове насеља и факторе који утичу на њихово стварање, ширење и изумирање; • наведе и опише основне привредне делатности људи у Србији и у локалној средини; • наведе глобалне проблеме човечанства и неке начине за њихово решавање; • наведе позитивне и негативне утицаје човека на животну средину и учествује у акцијама за њену заштиту и унапређивање.

СТАНДАРДИ	<p>ОСНОВНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Одређује стране света у свом окружењу ради организовања својих активности • Планира и организује своје активности узимајући у обзир доба дана дана и годишње доба • Разликује облике рељефа и природне ресурсе копна, рационално их користи и учествује у њиховој заштити • Користи временску прогнозу за планирање својих активности • Предузима заштитне мере у условима временских непогода • Одговорно користи расположиве изворе и текуће воде у свом окружењу • Користи опште агротехничке мере у пољопривредној производњи • Одговорно се односи према геонаслеђу и природним и културним добрима и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређење животне средине • Планира своју породицу и одговорно се односи према проблемима у њој • Правилно и одговорно планира и изграђује свој дом и окућницу и учествује у планирању и одржавању инфраструктуре у насељу <p>НАПРЕДНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Користи географску карту различитог размера и садржаја, табеле, дијаграме, шеме, слике. • Планира и организује активности у складу са природним факторима животне средине (облицима рељефа, климатским елементима, особинама вода, типовима тла, распоредом биљних зона). • У својој непосредној средини учествује у иницијативама и активностима ради решавања проблема који се односе на заштиту и унапређивање животне средине (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, спречавање ерозије, загађивање вода, ваздуха и тла, прекомерна употреба хемијских средстава, непланска и недозвољена изградња објеката, ненаменско и недозвољено коришћење јавних и туђих површина). • Планира и организује активности у складу са демографским и економским одликама своје средине. • Разуме принципе одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске изворе. • Уочава рефлексију глобалних проблема човечанства у својој средини (сукоби и насиље, глад, недостатак пијаће воде, дискриминација, болести зависности), предлаже начине и учествује у њиховом решавању у својој породици и у локалној средини. • Познаје и користи могућности које пружају различите локалне, националне и међународне организације за решавање својих животних проблема.
ПЛАН ПРАЋЕЊА НАПРЕДОВАЊА ПОЛАЗНИКА	<p>Портфолио</p> <ul style="list-style-type: none"> – задаци за праћење напредовања полазника – материјали за самоевалуацију полазника – други задаци за полазника – други производи полазника <p>Андрагошка свеска наставника</p>
МАТЕРИЈАЛ ЗА НАСТАВУ И УЧЕЊЕ	<ul style="list-style-type: none"> • Водич за наставника за предмет Географија • Материјал за полазнике за предмет Географија • Материјал на ЦД-у за наставнике и полазнике • Посебно припремљени материјали: општа географска карта света, Европе, Србије; план; видео-презентације; модели или шеме: глобус, облици рељефа, текуће воде, вулкан; инструменти и апарати (или слике) које поседује школа или наставник (компас, термометар, барометар, ветроказ, кишомер, лењир)

Прилог 4 – ПЛАН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА ЗА РАЗРЕД

Школа:

Име и презиме наставника:

 Наставни предмет: **ГЕОГРАФИЈА**

 Циклус основног образовања одраслих: **ДРУГИ**

 Разред: **ПЕТИ**

 Укупан број часова за разред: **17**

Назив теме 1	Планета Земља
Исходи предмета повезани са темом 1	<p>По завршетку другог циклуса полазника ће умети да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • одреди главне и споредне стране света у простору и на географској карти; • опише кретања Земље и наведе главне последице; • на географској карти именује и покаже велике копнене и водене површине (континенти, океани, мора); • на географској карти (света, Европе, Србије) и у средини у којој живи разликује и опише основне облике рељефа (планине, котлине, низије, пустиње) и његов утицај на начин живота и активности људи; • наведе главне одлике основних типова климе и времена на Земљи, у Србији, у средини у којој живи и користи податке о времену и временску прогнозу за планирање својих активности; • на географској карти Србије и у својој средини покаже подземне и текуће воде и објасни њихов значај за живот и рад људи; • разликује природне феномене (олујни ветар, вулканска ерупција, земљотрес, суша, поплава, клизиште) и опише њихове последице за људе и географску средину; • разликује главне облике обновљивих (Сунчева енергија, снага ветра, вода) и необновљивих природних ресурса (нафта, природни гас, угаљ, минералне сировине), и на географској карти (света, Европе, Србије) покаже њихов географски размештај и наведе начине њиховог коришћења за потребе људи; • наведе позитивне и негативне утицаје човека на животну средину и учествује у акцијама за њену заштиту и унапређивање; • на карти света покаже географски размештај великих држава; • користи географску карту, основне географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе као изворе информација у стицању и примени знања и у свакодневној комуникацији.
Стандарди повезани са темом 1	<p>ОСНОВНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Одређује стране света у свом окружењу ради организовања својих активности. • Планира и организује своје активности узимајући у обзир доба дана дана и годишње доба. • Користи временску прогнозу за планирање својих активности. • Предузима одговарајуће заштитне мере у условима временских непогода. • Одговорно користи изворе и текуће воде у свом окружењу. • Одговорно се односи према геонаслеђу и природним и културним добрима и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређивање животне средине. • Планира своју породицу и одговорно се односи према проблемима у њој. <p>НАПРЕДНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Користи географску карту, табеле, дијаграме, шеме, слике. • Планира и организује активности у складу са природним факторима животне средине (облицима рељефа, климатским елементима, особинама вода, типовима тла, распоредом биљних зона). • Разуме принцип одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске ресурсе. • Уочава рефлексију глобалних проблема човечанства у својој средини (сукоби и насиље, глад, недостатак пијаће воде, дискриминација, болести зависности), предлаже начине и учествује у њиховом решавању у својој породици и у локалној средини. • У својој непосредној средини учествује у иницијативама и активностима ради решавања проблема који се односе на заштиту и унапређивање животне средине (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, спречавање ерозије, загађивање вода, ваздуха и тла, прекомерна употреба хемијских средстава, непланска и недозвољена изградња објеката).

Општи исходи повезани са темом 1	<ul style="list-style-type: none"> • Језичка писменост • Математичка писменост • Основе научне писмености • Дигитална писменост • Управљање сопственим учењем • Решавање проблема • Социјалне интеракције и сарадња са другима • Грађанска одговорност у/за демократију • Здравствене компетенције • Еколошке компетенције • Иницијативност и предузетништво • Културна свест, мултикултуралност и креативност
Садржаји који се односе на тему 1	<ul style="list-style-type: none"> • Оријентација у простору и на географској карти; употреба (читање) географске карте • Облик и кретања Земље (смена обданице и ноћи, часовне зоне, неједнака дужина обданице и ноћи у току године, смена годишњих доба, топлотни појасеви) • Свет који се помера, континенти и Светско море, њихов географски размештај, значај за живот и активности људи • Високе планине, висоравни и низије на Земљи, њихов размештај, опште географске одлике, значај за живот и активности људи • Време и клима (појам, елементи и фактори, основни типови); прогноза времена и њен значај; утицај човека на климатске промене • Подземне воде (извори), велике реке и језера на Земљи, њихов размештај, опште географске одлике, значај за живот и активности људи • Природне непогоде (олујни ветар, вулканска ерупција, земљотрес, суша, поплава, клизиште) и њихов утицај на живот људи и на географску средину • Земљина блага: обновљиви (Сунчева енергија, снага ветра, вода) и необновљиви (нафта, природни гас, угаљ, минералне сировине, дрво), природни ресурси, њихов географски размештај и њихов значај за развој привреде
Време за реализацију теме 1 (месец и број часова)	<p>октобар — 4 часа</p> <p>новембар — 6 часова</p> <p>децембар — 4 часа</p> <p>јануар — 3 часа</p>

Прилог 5 — ПЛАН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА ЗА РАЗРЕД

Школа:

Име и презиме наставника:

Наставни предмет: **ГЕОГРАФИЈА**

Циклус основног образовања одраслих: **ДРУГИ**

Разред: **ШЕСТИ**

Укупан број часова за разред: **17**

Назив теме 2	Становништво и његове активности
Исходи предмета повезани са темом 2	<p>По завршетку другог циклуса полазника ће умети да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • на географској карти одреди географски положај Европе, Балканског полуострва, Србије, области и места у коме живи; • на географској карти Србије и у својој средини покаже подземне и текуће воде и објасни њихов значај за живот и рад људи; • разликује природне феномене (олујни ветар, вулканска ерупција, земљотрес, суша, поплава, клизиште) и опише њихове последице за људе и географску средину; • разликује главне облике обновљивих (Сунчева енергија, снага ветра, вода) и необновљивих природних ресурса (нафта, природни гас, угаљ, минералне сировине) и на географској карти (света, Европе, Србије) покаже њихов размештај и наведе начине њиховог коришћења за потребе људи; • опише размештај становништва и насеља на Земљи и препозна факторе који утичу на кретање становништва; • опише типове насеља и факторе који утичу на њихово стварање, ширење и изумирање; • наведе и опише основне привредне делатности људи, у Србији и у локалној средини; • користи географску карту, основне географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе за стицање знања и у свакодневној комуникацији; • на карти света покаже географски размештај великих држава; • наведе глобалне проблеме човечанства и неке начине за њихово решавање; • наведе позитивне и негативне утицаје човека на животну средину и учествује у акцијама за њену заштиту и унапређивање.
Стандарди повезани са темом 2	<p>ОСНОВНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Одређује стране света у свом окружењу ради организовања својих активности. • Разликује облике рељефа и природне ресурсе копна, рационално их користи и учествује у њиховој заштити. • Користи временску прогнозу за планирање својих активности. • Предузима заштитне мере у условима временских непогода. • Одговорно користи расположиве изворе и текуће воде у свом окружењу. • Користи опште агротехничке мере у пољопривредној производњи. • Одговорно се односи према геонаслеђу и природним и културним добрима и учествује у акцијама које се односе на заштиту и унапређење животне средине. • Планира своју породицу и одговорно се односи према проблемима у њој. • Правилно и одговорно планира и изграђује свој дом и окућницу и учествује у планирању и одржавању инфраструктуре у насељу. <p>НАПРЕДНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Користи географску карту различитог размера и садржаја, табеле, дијаграме, шеме, слике. • У својој непосредној средини учествује у иницијативама и активностима ради решавања проблема који се односе на заштиту и унапређивање животне средине (прекомерна сеча, сушење и паљење шума, неадекватна испаша, спречавање ерозије, загађивање вода, ваздуха и тла, прекомерна употреба хемијских средстава, непланска и недозвољена изградња објеката, ненаменско и недозвољено коришћење јавних и туђих површина). • Планира и организује активности у складу са демографским и економским одликама своје средине. • Разуме принципе одрживог развоја и рационално користи минералне сировине и енергетске изворе. • Уочава рефлексiju глобалних проблема човечанства у својој средини (сукоби и насиље, глад, недостатак пијаће воде, дискриминација, болести зависности), предлаже начине и учествује у њиховом решавању у својој породици и у локалној средини. • Познаје и користи могућности које пружају различите локалне, националне и међународне организације за решавање својих животних проблема.

Општи исходи повезани са темом 2	<ul style="list-style-type: none"> • Језичка писменост • Математичка писменост • Основе научне писмености • Дигитална писменост • Управљање сопственим учењем • Решавање проблема • Социјалне интеракције и сарадња са другима • Грађанска одговорност у/за демократију • Здравствене компетенције • Еколошке компетенције • Иницијативност и предузетништво • Културна свест, мултикултуралност и креативност
Садржаји који се односе на тему 2	<ul style="list-style-type: none"> • Распоред становништва на Земљи: пораст броја светског становништва, неравномерна густина насељености, природно кретање становништва, миграције становништва (узроци и последице), популациона политика и планирање породице • Основне структуре становништва (расна, верска, полна, старосна, образовна) и социјална заштита • Насеља на Земљи: њихов географски положај, врсте и типови; урбанизација као светски процес • Главне привредне делатности (пољопривреда, индустрија, рударство, грађевинарство, занатство, саобраћај и туризам): опште карактеристике и њихов утицај на друштвени развој регија и држава у свету • Географски размештај великих регија и држава у свету • Глобални проблеми човечанства и начини за њихово решавање (недостатак сировина и енергената, хране, воде за пиће; појава глади; нарушавање мира и безбедности, стварање услова за безбедност, толеранцију, мирну сарадњу и очување мира) • Еколошки проблеми савременог света и начини за њихово решавање (загађивање животне средине, нарушавање озонског омотача, глобално отопљавање и ефекат стаклене баште, киселе кише, повећање радијације, производња хране која садржи вештачке и генетски измењене састојке)
Време за реализацију теме 2 (месец и број часова)	фебруар — 7 часова март — 5 часова април — 5 часова

Прилог 6 – Припрема за блок-наставу

Школа:

Име и презиме наставника:

Наставни предмет: **ГЕОГРАФИЈА**Циклус основног образовања одраслих: **ДРУГИ**Разред: **ПЕТИ**Укупан број часова за разред: **60 минута(2 часа)**

Назив теме	Планета Земља	
Тема блока	Облик и кретања Земље (смена обданице и ноћи, часовне зоне, неједнака дужина обданице и ноћи у току године, смена годишњих доба, тоplotни појасеви)	
Циљ блока	Стицање знања о облику и кретањима Земље и оспособљавање полазника да планира и организује своје активности у складу са последицама Земљиних кретања (смена обданице и ноћи, различита дужина обданице и ноћи у току године, локално време, годишња доба, тоplotни појасеви)	
Трајање блока	60 минута (2 часа)	
ИСХОДИ	Општи исходи повезани са темом	<p>Језичка писменост: тумачења географских чињеница, идеја и мишљења у усменом и писаном облику (слушање, говор, писање, читање).</p> <p>Математичка писменост: разликовање математичких тела и слика (лопта, кружница, елипса), одређивање дужине и растојања, одређивање координата места и тачака на Земљи.</p> <p>Научна писменост: објашњавање природних географских феномена и њихових интерактивних веза и односа заснованих на научним истраживањима и доказима (докази за облик и кретања Земље).</p> <p>Дигитална писменост: коришћење савремених мултимедијалних и информатичких средстава која омогућавају ефикасније и квалитетније разумевање облика и кретања Земље.</p> <p>Решавање проблема: полазнику омогућава да рационално планира и обавља своје животне активности у складу са последицама Земљиних кретања (смена обданице и ноћи, наједнака дужина обданице и ноћи у току године, разлика у времену, смена годишњих доба).</p> <p>Управљање сопственим учењем: полазник организује сопствено учење у складу са својим потребама и могућностима, коректно процењује ниво својих компетенција и на основу утврђеног нивоа свог постигнућа планира њихов даљи развој; предузима и остварује различите иницијативе у свом окружењу у складу са променама које су последице Земљиних кретања (смена обданице и ноћи, наједнака дужина обданице и ноћи у току године, разлика у времену, смена годишњих доба).</p> <p>Сараднички односи, иницијативност и креативност: различити видови комуникације у школској средини, породичном и ширем друштвеном окружењу; примена знања, планирање и унапређивање свакодневних активности у складу са последицама кретања Земље (смена обданице и ноћи, наједнака дужина обданице и ноћи у току године, разлика у времену, смена годишњих доба).</p>
	Предметни исходи	<ul style="list-style-type: none"> • Описује кретања Земље и наводи главне последице. • Користи географску карту, основне географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе као изворе информација у стицању и примени знања и у свакодневној комуникацији.

Образовни стандарди	<p>ОСНОВНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Планира и организује своје активности узимајући у обзир доба дана и годишње доба. • Користи временску прогнозу за планирање својих активности. <p>НАПРЕДНИ НИВО</p> <ul style="list-style-type: none"> • Планира и организује активности у складу са природним факторима животне средине (облицима рељефа, климатским елементима, особинама вода, типовима тла, распоредом биљних зона).
Кључни појмови за тему блока	Глобус – модел Земље, Земљина оса, полови, ротација, дан, обданица, ноћ, часовне зоне, еклиптика (Земљина путања око Сунца), револуција, година, годишња доба, дугодневица, краткодневица, равнодневица, топлотни појасеви
Главни делови блока са временским одређењима – секвенце	<p>Уводни разговор/подстицање стечених знања и вештина: оријентација у простору и на географској карти (5–6 минута); Главни део часа (39–40 минута):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Истицање циља часа (2 минута) • Разговор са полазницима на тему Облик Земље и докази (њихово претходно знање и искуство, 10 минута) • Рад у групама (5 минута): Наставник даје упутство за рад у групама које имају задатак да на основу искуства конципирају неколико реченица које објашњавају кључне речи које наставник испише на табли: <p>1. група: дан: делови дана, дужина обданице (светлог дела дана) и ноћи у току године на нашим географским ширинама; 2. група: дан: делови дана, дужина обданице (светлог дела дана) и ноћи у току године на великим географским ширинама; 3. група: дан: делови дана, дужина обданице (светлог дела дана) и ноћи у току године на малим географским ширинама. — Излагање резултата групног рада (5–8 минута) Рад у 3 групе (10 минута): групе имају задатак да на основу претходних знања конципирају неколико реченица које објашњавају кључне речи које наставник испише на табли:</p> <p>1. група: година – опис времена током године и дужине дана на нашим географским ширинама 2. група: опис времена током године на великим географским ширинама на Земљи – хладни појасеви (нпр: север Европе, Сибир, север Канаде) 3. група: опис времена током године на малим географским ширинама на Земљи – жарки појас (нпр: предели око екватора, у прашумским пределима, пустињским пределима) — Излагање резултата групног рада (5 минута) — Закључни део часа (15 минута): — Видео-пројекција – Земљина кретања и последице (8 минута) — Самоевалуација (7 минута)</p>

ГЛАВНЕ АКТИВНОСТИ НА НАСТАВИ	Припремне активности наставника	<ul style="list-style-type: none"> — Усклађивање циљева и исхода, планирање и бирање садржаја према дефинисаним циљевима и исходима (обим и дубину), планирање облика рада, метода рада, наставних средстава и других активности које ће увести у наставни процес у одређеном сегменту времена. — Припрема панона са кључним речима. — Обезбеђивање наставних средстава: глобус, општа географска карта света. — Припрема презентације. — Припрема листића за евалуацију.
	Активности полазника	<ul style="list-style-type: none"> — Слуша излагање наставника и осталих полазника. — Активно учествује у раду на часу (износи своје мишљење, пита, одговара на питања). — Показује, уочава и описује појаве и процесе. — Анализира географску карту, уноси податке у нему карту (шему). — Користи рачунар за проналажење информација.
	Завршне активности наставника – процена остварености циљева блока и исхода програма	<ul style="list-style-type: none"> — Наставник пројектује (по секвенцама) видео-материјал и тражи од полазника да препознају и опишу облик Земље, њена кретања и последице. — (Наставник прилагођава питања индивидуалним могућностима полазника.) <p>Вежба 1. Помоћу глобуса полазници показују ротацију Земље и одређују смену обданице и ноћи на различитим географским дужинама (показују где је тренутно подне, вече, поноћ, јутро, локално време).</p> <p>Вежба 2. На глобусу полазници показују привидно кретање Сунца и на шеми коју је припремио наставник полазници показују смер Земљине револуције.</p>
	Активности за самоевалуацију	<p>Полазници попуњавају листиће за самоевалуацију (7 минута)</p> <ul style="list-style-type: none"> — Скица Земљине лопте. Задатак за полазника: уцртај стрелицом смер Земљине ротације — Шема Земљине полулопте са обележеним екватором, повратницима и поларницима. Задатак за полазника: обележите топлотне појасеве и шрафуром означите где се смењују 4 годишња доба. — На истој шеми означите у којем топлотном појасу је сада лето а где је зима.
Литература за полазнике	<p>Препоручена у ТЛМ, на ЦД-у и сачињена од стране наставника и АА. http://planetazemlja.wordpress.com/</p>	
Главне поруке полазнику	<div style="display: flex; align-items: center;"> <p>Знања каја је стекао полазник омогућавају му да планира и организује своје активности узимајући у обзир доба дана и годишње доба.</p> </div>	

7. Радна група за израду стандарда

Географија

Стојан Младеновић, Школа за основно образовање одраслих „Ђуро Салај”, Београд
Ђурђица Комленовић, Институт за педагошка истраживања, Београд
Сузана Алексић, Школа за основно образовање одраслих „Бранко Пешић”, Земун
Наташа Бировљев, Основна школа „Гаврило Принцип”, Земун